

ŁUKASZ LIBOWSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0001-6175-0823

Ipsa quodammodo ecclesia primum baptizatur

**Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie
na rzeczywistość sakramentu poświęcenia kościoła:
piąta część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei***

Ipsa quodammodo ecclesia primum baptizatur

**Hugo of Saint Victor's perspective on the reality
of the sacrament of the consecration of the church:
the fifth part of the second book of his *De sacramentis christianae fidei***

Abstract

I dedicate this study to a short extract from the second book of Hugo of Saint Victor's important, extensive, and as yet unavailable in Polish work *De sacramentis christianae fidei*, namely to the section entitled *On the dedication of the church* – in the Latin original: *De dedicatione Ecclesiae*. The fundamental purpose of this work is therefore: to provide a Polish translation of the indicated text. However, in order that the native reader may enjoy an in-depth reading of the submitted translation, I have provided it with, firstly, several dozen of commentaries of various kinds and, secondly, a handful of the most indispensable, concise introductory information.

Keywords: Hugo of Saint Victor, *De Sacramentis Christianae Fidei*, Consecration of the Church, Sacraments, Pontifical.

Abstrakt

Studium niniejsze poświęcam niedługiemu wyjątkowi z drugiej księgi ważnego, obszernego, a niedostępnego póki co po polsku dzieła *De sacramentis christianae fidei* Hugona ze Świętego Wiktora, mianowicie części zatytułowanej *O poświęceniu kościoła* – w oryginale: *De dedicatione Ecclesiae*. Zasadniczy cel tejże pracy jest więc następujący: dostarczyć przekładu odnośnego tekstu. Aby jednak czytelnik rodzimy cieszyć się mógł pogłębioną lekturą przedkładanego tłumaczenia, opatruję je, po pierwsze, kilkudziesięcioma komentarzami różnego rodzaju oraz, po wtóre, garścią najniezbędniejszych, związanych informacji wstępnych.

Słowa kluczowe: Hugon ze Świętego Wiktora, *De sacramentis christianae fidei*, poświęcenie kościoła, sakramenty, pontyfikał.

Studium niniejsze poświęcam niedługiemu wyjątkowi z drugiej księgi ważnego, obszernego, a niedostępnego póki co po polsku dzieła *De sacramentis christianae fidei* Hugona ze Świętego Wiktora, mianowicie części pt. *O poświęceniu kościoła* – w oryginale: *De dedicatione Ecclesiae*¹. Zasadniczy cel tejże pracy jest więc następujący: dostarczyć przekładu odnośnego tekstu. Aby jednak czytelnik rodzimy cieszyć się mógł lekturą przedkładanego tłumaczenia w jakimś chociażby niewielkim tylko stopniu pogłębioną, opatruję je, po pierwsze, kilkudziesięcioma komentarzami różnego rodzaju oraz, po wtóre, garścią najniezbędniejszych, związanych informacji wstępnych.

1. Wstęp do tekstu

Hugon ze Świętego Wiktora (ur. ok. 1096, zm. 1141)², u nas wciąż mało znany, to jeden z najznamienitszych myślicieli XII-wiecznych, czołowy przedsta-

---

¹ Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei* (II 5 = *De dedicatione Ecclesiae*). W PL 176, 439–442. Zob. przyp. 5.

² Wybór literatury na temat Hugona i jego dzieła: Patrice Sicard. 1991. *Hugues de Saint-Victor et son école* (Témoins de Notre Histoire, 2). Turnhout: Brepols; Mirosław Daniluk, Stanisław Janeczek. 1993. Hugon ze św. Wiktora. W *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Red. Edward Gigilewicz, 1292–1296. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (= Mirosław Daniluk, Stanisław Janeczek. 2003. Hugon ze Świętego Wiktora. W *Powszechna encyklopedia filozofii*. T. 4. Red. Andrzej Maryniarczyk, 620–622. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu); Dominique Poirel. 1998. *Hugues de Saint-Victor* (Initiations au Moyen-Age). Paris: Les Éditions du Cerf; Paul Rorem. 2009. *Hugh of Saint Victor* (Great Medieval Thinkers). Oxford: Oxford University

wiciel w stuleciu XII najlepsze swoje lata przeżywającej szkoły w podparyskim Świętym Wiktorze, opactwie-siedzibie ufundowanych na regule św. Augustyna kanoników regularnych³. Napisał Hugon ogromnie dużo. Nie ulega wątpliwości, iż najistotniejszym z jego dzieł jest traktat *De sacramentis christianae fidei*⁴, który datuje się na drugi, dojrzały okres życia i filozoficzno-teologicznej aktywności Hugona, kiedy jego poglądy w swoim ostatecznym kształcie już się ukonstytuowały; za Damienem Van den Eynde wskazuje się niekiedy, choć wskazanie to nie jest bynajmniej nieobarczone żadnym ryzykiem, na rok 1134 jako na rok *De sacramentis...* powstania⁵. Owo Hugonowe dzieło to nic innego jak summa –

Press; Jacek Soszyński. 2017. Wstęp. W Hugon ze Świętego Wiktora. 2017. *Didascalicon, czyli co i jak czytać* (Bibliotheca Litterarum Medii Aevi, 4). Tłum. Paulina Pludra-Żuk, wstęp Jacek Soszyński, komentarze Paulina Pludra-Żuk, Jacek Soszyński, 15–24. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN; Marcin J. Janecki. 2022. Hugon ze św. Wiktora. W *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*. Red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki, Łukasz Libowski, Dominique Poirrel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki (w druku). Kilka słów na temat autora pomieszczone także we wstępach do tłumaczeń prac Hugona – tłumaczeń, które ukazały się ostatnio: Marcin J. Janecki. 2022. „«Adamie, gdzie jesteś?»». Dialogiczna egzegeza Hugona ze św. Wiktora we fragmencie jego *Super Ecclesiasten*”. *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15 (2): 21–40; Damian Wierdak. 2022. „*De scripturis et scriptoribus sacris* Hugona ze św. Wiktora. Wprowadzenie i przekład”. *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15 (2): 67–93.

³ Wybrana literatura poświęcona szkole wiktorynów: Jean Longère. Red. 1991. *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Âge. Communications présentées au XIIIe colloque d'humanisme médiéval de Paris (1986–1988)* (Bibliotheca Victorina, 1). Paris – Turnhout: Brepols; Dominique Poirrel. Red. 2010. *L'école de Saint-Victor de Paris: Influence et rayonnement du Moyen Âge à l'époque moderne* (Bibliotheca Victorina, 22). Paris – Turnhout: Brepols; Hugh Feiss, Juliet Mousseau. Red. 2017. *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris* (Brill's Companions to the Christian Tradition, 79). Leiden – Boston: Brill; Dominique Poirrel, Marcin J. Janecki, Wanda Bajor, Michał Buraczewski. Red. 2021. *Omnium expetendorum prima est sapientia*”. *Studies on Victorine Thought and Influence* (Bibliotheca Victorina, 29). Turnhout: Brepols (w tym woluminie zob. zwłaszcza tekst Poirrela: *Qu'est-ce que Saint-Victor?*, s. 487–511); Dominique Poirrel. 2022. Wprowadzenie. Opactwo św. Wiktora? Cóż to takiego?. Tłum. Marcin J. Janecki. W *Mądrość wiktorynów*; Dominique Poirrel. 2022. Wprowadzenie do filozofii wiktoryńskiej. Tłum. Marcin J. Janecki. W *Mądrość wiktorynów*.

⁴ Rainer Berndt. 2021. The Sacraments of Christian Faith. A Key Concept within Hugh of St Victor's Doctrine. Tłum. Jonathan S. King. W *Victorine Restoration. Essays on Hugh of St Victor, Richard of St Victor, and Thomas Gallus* (Cursor Mundi, 39). Red. Robert J. Porwoll, David Allison Orsbon, 100. Turnhout: Brepols.

⁵ Opracowane zostały dotychczas dwie edycje dzieła: Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 173–618; Hugo de Sancto Victore. 2008. *De sacramentis Christianae fidei* (Corpus Victorinum. Textus Historici, 1). Wyd. Rainer Berndt. Münster: Aschendorff. Korzystam tu z edycji pierwszej Migne'owskiej, jako że wydawnictwo Berndta mierzy się z poważną krytyką – oczywiście, nie przeszkadza mi to wcale okazjonalnie, kiedy lekcja, jaką podaje Migne, nastrocza trudności, do tegoż wydawnictwa zaglądać, co zawsze zaznaczam. Gdy chodzi o zarzuty stawiane pracy Berndta, to zob.: Łukasz Libowski. 2021. „Voluit Christus a nobis manducari, ut nos sibi incorporaret”. Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu ciała i krwi Pańskiej: ósma część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei*. W *Eucharystia w życiu i posłannictwie Kościoła*. Red. Dominik Kielb, Adam Pawlak, 98–99. Rzeszów: Bonus Liber, a nade wszystko recenzję: Dominique Poirrel. 2010. „Huges de Saint-Victor, *De sacramentis christianae fidei*, éd. Rainer Berndt S.J., Münster, Aschendorff Verlag, 2008; 1 vol., 647 p. (Corpus Victorinum. Textus historici, 1)”. *Le Moyen Âge* 96: 449–450. Co się tyczy przekładów traktatu na języki nowożytny, to istnieją dwa, angielski i niemiecki: Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith* („*De sacramentis*”). Tłum. Roy J. Deferrari. Cambridge: The Mediaeval Academy of America; Hugo von Sankt Viktor. 2010. *Über die*

Hugon powiada: *quasi brevis quaedam summa omnium*, „jakby krótka jakaś summa wszystkiego”⁶. „Summa”, a więc streszczenie, czy to encyklopedyczne, czy kompendialne; przydawkę zaś dopełniaczową „wszystkiego” rozumieć potrzeba możliwie szeroko – Hugon doprecyzowuje, że w odnośnym przypadku chodzi o summę *cognitionis fidei*, „wiedzy wiary”⁷: wiedzy, jaką przynosi, jaką ofiaruje człowiekowi wiara, poznania, jakie staje się udziałem tego, kto wierzy, kto dokonuje aktu wiary⁸.

De sacramentis... Hugona ze Świętego Wiktora, owa jedna z pierwszych średniowiecznych summ⁹, rozpada się na dwie księgi: przedmiotem pierwszej jest historia zbawienia aż do momentu wcielenia Bożego Syna, z kolei drugiej – taż historia aż po koniec świata; innymi słowy – słowy samego Hugona: przedmiotem pierwszej jest *opus conditionis*, „dzieło założenia”, natomiast przedmiotem drugiej – *opus restaurationis*, „dzieło odnowienia”¹⁰. W kolejnych częściach skła-

Heiltümer des christlichen Glaubens (Corpus Victorinum. Schriften, 1). Tłum. Peter S. Knauer. Red. Rainer Berndt. Münster: Aschendorff. Po polsku dysponujemy na chwilę obecną tłumaczeniami pięciu wyjątków z tegoż Hugonowego studium – oto ich opisy bibliograficzne: (1) Łukasz Libowski. 2022. „«Altius semper ad sacra tractanda». Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu święceń kościelnych: trzecia część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei*”. *Resovia Sacra* (w recenzji); (2) Łukasz Libowski. 2021. „«Sacrarium autem vestium ritus». Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu świętych szat: czwarta część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei*”. *Świdnickie Studia Teologiczne* 18: 71–96; (3) Libowski. 2021. „Voluit Christus a nobis manducari, ut nos sibi incorporaret”, 89–140; (4) Łukasz Libowski. 2022. „Spojrzenie Hugona ze Świętego Wiktora na proceder symonii. Dziesiąta część drugiej księgi *De sacramentis christianae fidei* – wstęp, przekład, komentarz”. *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 30 (2): 231–252; (5) Hugon ze Świętego Wiktora. 1962. Problem miłości bezinteresownej (= *De sacramentis christianae fidei* II 13, rozdział ósmy). W Philotheus Böhner, Etienne Gilson. 1962. *Historia filozofii chrześcijańskiej. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka*. Tłum. Stanisław Stomma. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 382–384.

⁶ Cytat dosłowny: *Hanc enim quasi brevem quamdam summam omnium in unam seriem compegi* = „Tę bowiem jakby krótką jakąś summę wszystkiego pomieściłem w jednym ciągu”; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 183–184; tłumaczenie całego prologu, z którego zdanie to pochodzi: Libowski. 2022. „Spojrzenie Hugona ze Świętego Wiktora na proceder symonii”, 233–234.

⁷ Najbliższy kontekst tego wyrażenia: *Si fundamento quodam cognitionis fidei animum stabiliant* = „Jeśli utwierdzą oni ducha na pewnym fundamencie wiedzy wiary”; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 183–184; tłum. Libowski. 2022. „Spojrzenie Hugona ze Świętego Wiktora na proceder symonii”, 233–234.

⁸ Zob. w tym kontekście: Berndt. 2021. *The Sacraments of Christian Faith*, 99–121.

⁹ William Turner. 1913. *Summae*. W *Catholic Encyclopedia*. T. 14. Red. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press (15.10.2022). [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Summ%C3%A6](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Summ%C3%A6); Mary Franklin-Brown. 2012. *Reading the World. Encyclopedic Writing in the Scholastic Age*. London: The University of Chicago Press.

¹⁰ Wykorzystane przeze mnie w tym zdaniu wyrażenia *opus conditionis* oraz *opus restaurationis* zaczerpnięte zostały z następującego fragmentu *De sacramentis...: Materia divinarum Scripturarum omnium, sunt opera restaurationis humanae. Duo enim sunt opera in quibus universa continentur quae facta sunt. Primum est opus conditionis. Secundum est opus restaurationis. Opus conditionis est quo factum est, ut essent quae non erant. Opus restaurationis est quo factum est ut melius essent quae perie-*

dających się na księgę *De sacramentis*... wtórą – w kontekście niżej tłumaczonego tekstu ta bowiem księga jest relewantna – traktuje Hugon zasadniczo o poszczególnych sakramentach¹¹, a zatem rzeczywistościach, w ramach których dokonuje się *restauratio hominis*, „odnowienie człowieka”, czyli, jak można to ująć językiem teologii współczesnej, jego zbawienie¹². Pośród wszystkich sakramentów miejsce szczególne zajmują trzy, które Hugon omawia jako pierwsze, mianowicie sakrament święceń kościelnych, sakrament świętych szat oraz sakrament poświęcenia kościoła¹³. Dwa pierwsze z tych sakramentów zalicza Hugon do, jak je nazywa, „sakramentów zarządu” (*sacramenta administrationis*), to jest do takich sakramentów, które, będąc jak gdyby narzędziami (*quasi quaedam instrumenta*), konieczne są do tego, aby udzielać pozostałych sakramentów¹⁴; sakrament wymieniony z kolei jako trzeci jest dla Hugona pierwszym właśnie z owych pozostałych sakramentów: niewykluczone przeto, że, idąc za propozycją Ralfa M.W. Stammbergera, można by go określać mianem prasakramentu (*Ursakrament Kirche*)¹⁵. Wszak pisze o nim wiktoryn: „A najpierw (...) mówić musimy o poświęceniu kościoła jakoby o pierwszym chrzcie, w którym sam kościół jest najpierw w jakiś sposób chrzczony, aby później dla odrodzenia ku zbawieniu chrzczeni mogli być w nim ludzie”¹⁶; a nieco wcześniej jeszcze: „Powiedzieć nam najpierw trzeba o sa-

---

rant. Ergo opus conditionis est creatio mundi cum omnibus elementis suis. Opus restaurationis est incarnatio Verbi cum omnibus sacramentis suis; sive iis quae praecesserunt ab initio saeculi, sive iis quae subsequuntur usque ad finem mundi = „Na substancję wszystkich boskich pism składają się dzieła ludzkiej odnowy. Dwa bowiem są dzieła, w których zawiera się wszystko, co zostało stworzone. Pierwszym jest dzieło założenia. Drugim jest dzieło odnowienia. Dzieło założenia na tym polega, iż uczynione zostało, aby to, co nie istniało, istniało. Dzieło odnowienia na tym polega, iż uczynione zostało, aby to, co zostało było zniszczone, miało się lepiej. Dziełem więc założenia jest stworzenie świata wraz ze wszystkimi jego żywiołami. Dziełem odnowienia jest wcielenie Słowa wraz ze wszystkimi jego sakramentami: czy to tymi, które już od początku wieku przysły, czy też tymi, które dopiero aż do końca świata przyjdą” (tłum. Ł. L.); Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 183; tłumaczenie angielskie – dla porównania: Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 3.

¹¹ Zob. przyp. 31.

¹² Zob. w tym kontekście: Nicole Reibe. 2020. General Introduction. W *On the Sacraments. A Selection of Works of Hugh and Richard of St Victor, and of Peter of Poitiers* (Victorine Texts in Translation. Exegesis, Theology and Spirituality from the Abbey of St Victor, 10). Red. Hugh Feiss, 23–56. Turnhout: Brepols; Dominique Poirel. 2017. Sacraments. W *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*, 277–297.

¹³ Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 421–442.

¹⁴ Zob. rozdział pierwszy tłumaczonego tekstu oraz przyp. 34, 35, 37.

¹⁵ Ralf M. W. Stammberger. 2006. Ursakrament Kirche – Die Deutung der Kirchweihe durch Theologen des Hochmittelalters. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”. *Mittelalterliches und barockes Kirchenverständnis im Spiegel der Kirchweihe* (Erudiri Sapientia, 6). Red. Annetrin Warnke, Ralf M. W. Stammberger, Claudia Sticher, 71–86. Berlin – Boston: De Gruyter.

¹⁶ *Et primum (...) de dedicatione Ecclesiae, quasi de primo baptisate, quo ipsa quodammodo Ecclesia primum baptizatur, ut in ea post modum homines ad salutem regenerandi baptizentur*; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 439.

kramencie poświęcenia kościoła, w którym to kościele sprawuje się wszystkie inne sakramenty¹⁷.

Swoją refleksję na temat sakramentu dedykacji gmachu świątyni chrześcijańskiej Hugon skonstruował bardzo przejrzyście. Całość materiału podzielił na trzy rozdziały¹⁸. I tak rozdział pierwszy ma charakter wprowadzący: objaśnia tu mistrz ze Świętego Wiktora, jakie miejsce pośród wszystkich innych sakramentów przynależy sakramentowi konsekracji budynku kościelnego. W rozdziale drugim sprawozdaje Hugon, jak przebiega celebrowanie tego sakramentu: pisze więc „o tym, co przy poświęceniu kościoła dokonuje się widzialnie”¹⁹. Wreszcie w rozdziale trzecim każdy z obrzędów tworzących sakrament dedykacji komentuje: w ten zaś sposób, ażeby z jednej strony ukazać, jaka tajemnica w nim tkwi, jaką tajemnicę on wyraża²⁰, z drugiej zaś strony ażeby wyłożyć teologię świątyni chrześcijańskiej – odmienną od współczesnej, konstruowanej przez umysł ideami nowożytnymi okaleczony, głębszą i bogatszą.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na fakt, iż dobrze jest widzieć rozważania Hugonowe *de dedicatione ecclesiae* w szerszym kontekście²¹. Ów kontekst wyznacza z jednej strony przede wszystkim kazanie Iwona z Chartres *De sacramentis dedicationis*, od którego Hugon jest zależny²²; z drugiej natomiast strony kontekst ten tworzą inne teksty wiktoryńskie poruszające zagadnienie konsekracji domu Bożego. Skonstatować chyba można, że teksty te są dość liczne, z której to prostej przecież obserwacji wnosić się już daje o tym, jak duże znaczenie przypisywano ongiś, w wiekach średnich, dedykacji. Teksty odnośne to (1) sekwencje *Quam dilecta tabernacula* i *Rex Salomon fecit templum* Adama ze Świętego Wiktora²³ oraz kazania na okoliczność poświęcenia kościoła: (2) dwa Acharda ze

¹⁷ *Primum quidem de sacramento dedicationis Ecclesiae, in qua caetera omnia sacramenta celebrantur, loquendum nobis videtur*; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 439.

¹⁸ Jak dotąd powstały następujące opracowania piątej części książki *De sacramentis...* wtorej – pierwsze z nich jest najogólniejsze: Rorem. 2009. *Hugh of Saint Victor*, 96–97; Hanns Peter Neuheuser. 2006. *Ritus und Theologie der Kirchweihe bei Hugo von St. Viktor*. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”, 251–292; Hugh Feiss. 2020. *Dedication of a Church*. Introduction. W *On the Sacraments*, 95–114.

¹⁹ Tak brzmi tytuł owego rozdziału drugiego: *De his quae visibiliter aguntur in ea*; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 439.

²⁰ Z kolei tak przedstawia się tytuł tekstu *De dedicatione Ecclesiae* trzeciego: *Quod sit mysterium supradictorum* = „Jaką tajemnicę wyrażają wyżej omówione (obrzędy; przyp. Ł. Ł.)” (tłum. Ł. Ł.); Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christiane fidei*, 441.

²¹ Feiss. 2020. *Dedication of a Church*. Introduction, 95–114.

²² Ivo Carnotensis. 1854. *Sermo IV. De sacramentis dedicationis*. W PL 162, 527–535.

²³ Jean Grosfillier. 2008. *Les séquences d'Adam de Saint-Victor: Étude littéraire (poétique et rhétorique)*. *Textes et traductions, commentaires* (Bibliotheca Victorina, 20). Turnhout: Brepols, 348–

Świętego Wiktora²⁴, (3) dwa Ryszarda ze Świętego Wiktora²⁵, (4) cztery Absaloma ze Springiersbach²⁶, a ponadto (5) dwa anonimowe²⁷.

352, 353–356 (omówienia sekwencji znajdują się odpowiednio na s. 666–670, 671–686); przekład polski wskazanych sekwencji Adamowych: Adam ze Świętego Wiktora. 2023. *Sekwencje*. Tłum. Tadeusz Gacia, Łukasz Libowski, Marta Helena Nowak, Agnieszka Strycharczuk, Adam Wilczyński, Piotr Wilk. Wprowadzenie Agnieszka Strycharczuk, Patrice Sicard. Przedmowa Tadeusz Gacia. Red. Łukasz Libowski, Agnieszka Strycharczuk, 145–149, 151–154. Lublin: Wydawnictwo Academicum.

²⁴ Chodzi o kazania Acharda drugie i trzynaste: Achard de Saint-Victor. 1970. *Sermons inédits. Texte latin avec introductions, notes, et tables* (Textes Philosophiques du Moyen Age, 17). Wyd. Jean Châtillon. Paris: J. Vrin, 36–41, 131–168.

²⁵ Richard de Saint-Victor. 1958. *Liber exceptionum. Texte critique avec introduction, notes et tables* (Textes Philosophiques du Moyen Age, 5). Wyd. Jean Châtillon. Paris: J. Vrin, 375–379; istnieje polski przekład tychże kazań: Łukasz Libowski. 2020. „Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse». Trzy kazania Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* [II, X, 1-3] – wstęp, przekład, komentarz”. *Littera Antiqua* 15: 11–17. Zob. także wyczerpujące studium poświęcone tymże *sermonibus*: Hideki Nakamura. 2006. „Talem vitam agamus, ut Dei lapides esse possimus”. Zu Kirchweihpredigten Richards von St. Viktor. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”, 293–328.

²⁶ Absalon Sprinckirsbacensis. 1855. *Sermones festuales*. W PL 211, 219–240 (czyli *Sermones XXXVIII–XLI*).

²⁷ Jean Châtillon. Wyd. 1975. *Galteri a Sancto Victore et quorundam aliorum sermones inediti triginta sex* (Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis, 30). Turnhout: Brepols, 245–249 (*Sermo I*), 275–280 (*Sermo VI*).

2. Tekst w polskim przekładzie²⁸ i w wersji oryginalnej²⁹ wraz z komentarzami

Hugon ze Świętego Wiktora
 O sakramentach wiary chrześcijańskiej II 5
 O poświęceniu kościoła
Hugo de Sancto Victore
De sacramentis christianae fidei II 5
De dedicatione Ecclesiae

Rozdział I. O poświęceniu kościoła *Capitulum I. De dedicatione Ecclesiae*

Po święceniach, które umieściliśmy w pierwszej części sekcji naszego dzieła poświęconej zarządowi kościelnemu³⁰, przechodzimy do rozważań o sakramentach³¹. A wy-

²⁸ Publikowane niniejszym tłumaczenie polskie konsultowałem z dwoma dostępnymi tłumaczeniami odnośnego fragmentu *De sacramentis...* angielskimi; pierwsze z tych tłumaczeń, starsze, znajduje się w przekładzie całego traktatu *De sacramentis...* na język angielski (przekład ów w przyp. 5 już przywołałem) – oto dokładna lokalizacja tejże translacji: Hugh of Saint Victor. 1951. On the Sacraments of the Christian Faith, 279–282; z kolei zamiar na nowszy przekład angielski tekstu Hugona *De dedicatione Ecclesiae* przedstawia się tak: Hugh of St Victor. 2020. De sacramentis 2.5: On the Dedication of a Church. Tłum. Hugh Feiss. W *On the Sacraments*, 115–119 (przyjmuję, że autorem tego przekładu jest Hugh Feiss, chociaż nigdzie we wskazywanej publikacji nie jest to wprost zaznaczone).

²⁹ Korzystam z tekstu podawanego przez *Patrologię łacińską*; zob. przyp. 1 i 5. Tekst ten zaczerpnąłem z platformy *Corpus Corporum* (17.10.2022). <https://www.mlat.uzh.ch/browser?path=/38/2230/6042/11082&text=11082:3>.

³⁰ Po łacinie: *administratio ecclesiastica* – zarząd kościelny. Trudno w tym kontekście oddać zgrabnie rzeczownik *administratio*; Egidio Forcellini podpowiada: *latiori sensu est rerum curatio, procuratio*; Aegidius Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*. Patavium: Typis Aldinianis, s.v. *administratio* (17.10.2022). <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=administratio>; Alojzy Jougan z kolei wymienia m.in. takie ekwiwalenty polskie rzeczowniki łacińskiego *administratio*, właściwie wszystkie one do niniejszego kontekstu wydają się jakoś przystawać: wspieranie, zarząd, kierownictwo, nadzór, kontrola, zadanie; Alojzy Jougan. 2013. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 16, s.v. *administratio*. I uwaga wtóra: w przekładzie tego zdania dodaję od siebie, dla czytelności: „sekcji naszego dzieła poświęconej”; zamieniam także przypadek wyrażenia „zarządu kościelnemu” na „zarządowi kościelnemu”; możliwie bliskie oryginału łacińskiego tłumaczenie pierwszej części niniejszego zdania przedstawiałoby się tak: „Po święceniach, które umieściliśmy w pierwszej części kościelnego zarządu...”.

³¹ Ową sekcję *De sacramentis...* poświęconą tematowi kościelnego zarządu stanowią kolejne części (*partes*) wtórej księgi tegoż dzieła. Oto zatem lista tytułów tych osiemnastu części drugiej księgi *De sacramentis...*: (1) *O wcieleniu Słowa (De Incarnatione Verbi)*; (2) *O jedności Kościoła, który jest ciałem Chrystusa (De unitate Ecclesiae quae corpus est Christi)*; (3) *O święceniach kościel-*

daje się, że, doprawdy, powiedzieć nam najpierw trzeba o sakramencie poświęcenia³² kościoła, w którym to kościele sprawuje się wszystkie inne sakramenty³³. Powyżej w tym traktacie, gdzie wypowiedzieliśmy się o sakramentach ogólnie³⁴, rozróżniliśmy, że jedno sakramenty są sakramentami zbawienia, drugie – sakramentami zarzą-

nych (*De ecclesiasticis ordinibus*); (4) *O świętych szatach (De indumentis sacris)*; (5) *O poświęceniu kościoła (De dedicatione Ecclesiae)*; (6) *O chrzcie (De baptismo)*; (7) *O bierzmowaniu (De confirmatione)*; (8) *O sakramencie ciała i krwi Chrystusa (De corporis et sanguinis Christi sacramento)*; (9) *O sakramentach i rzeczach świętych mniejszych (De minoribus sacramentis et sacris)*; (10) *O symonii (De simonia)*; (11) *O małżeństwie (De conjugio)*; (12) *O ślubach (De votis)*; (13) *O wadach i cnotach (De vitiis et virtutibus)*; (14) *O spowiedzi oraz pokucie i odpuszczeniu grzechów (De confessione et poenitentia et remissione peccatorum)*; (15) *O namaszczeniu chorych (De unctione infirmorum)*; (16) *O końcu człowieka (De fine hominis)*; (17) *O końcu wieku (De fine saeculi)*; (18) *O stanie wieku przyszłego (De statu futuri saeculi)*.

³² Po łacinie: *dedicatio* (= *actus dedicandi*; Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*, s.v. *dedicatio* [19.10.2022]. <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=dedicatio+>) – poświęcenie, konsekracja; Jougan. 2013. *Słownik kościelny łacińsko-polski*, 177, s.v. *dedicatio*; pojawia się w literaturze przedmiotu także spolszczenie „dedykacja”, ponadto występuje wyrażenie „liturgia dedykacji”. *Dedicatio* to rzeczownik ubrony od czasownika *dedicare* (ekwiwalenty polskie: konsekrować, poświęcić, przypisywać – funkcjonuje również, jak się łatwo domyślić, spolszczenie „dedykować”; Jougan. 2013. *Słownik kościelny łacińsko-polski*, 177, s.v. *dedico*), będącego z kolei derywatem czasownika *dicere*; Michiel de Vaan. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 7). Leiden – Boston: Brill, 169, s.v. *dico*. W tym miejscu chodzi, oczywiście, o dedykację, poświęcenie, konsekrowanie świątyni chrześcijańskiej, budynku kościelnego, czyli o jeden z, jak ujmuje to Adelajda Sielepin – ale bynajmniej nie ona jedna, tak samo czyni bowiem wielu innych autorów, i to zarówno współczesnych, jak dawnych, w tym Hugon – najczigodniejszych obrzędów liturgicznych; Adelajda Sielepin. 2021. „Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne. Sakramentalia w kontekście liturgii Kościoła”. *Liturgia Sacra* 27 (1): 37. Co się tyczy nomenklatury, to przywołana wyżej teolożka słusznie stwierdza: „Używane dawniej określenie «konsekracja» we współczesnych księgach liturgicznych stosuje się tylko do osób, a w odniesieniu do kościoła jako miejsca kultu używa się tradycyjnej nazwy *dedicatio* i *beneficatio* – dedykacja, czyli poświęcenie, i błogosławieństwo”; Sielepin. 2021. „Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne”, 37. Gdy zaś idzie o etiologię obrzędu poświęcenia kościoła, to Sielepin, zgodnie z rozpowszechnioną współcześnie opinią, bodaj niepodważaną, pisze tak: „Etiologia tych ceremonii odsyła nas zarówno do religii pogańskich, jak i do judaizmu”; Sielepin. 2021. „Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne” 37. Ta dwojaka proweniencja rytu pobłogosławienia świątyni chrześcijańskiej o tyle może godna jest zaakcentowania, że w piśmiennictwie dawniejszym się o niej nie wspomina: mówi się tam jedynie o tym, iż chrześcijańska dedykacja wyewoluowała z dedykacji starotestamentowej, w Nowym Testamencie stosownie zmodyfikowanej. Za wyrazieliela poglądów na początku obrzędu poświęcenia budynku kościoła nieaktualnych wzięć można m.in. Edwarda Górskiego – zob. aneks, nr 1; Edward Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów. Studium liturgiczno-historyczne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu, 7, 9–10; po przepracowaniu publikację tę wydano raz jeszcze dziewięć lat później; Edward Górski. 1966. *Konsekracja kościoła, ołtarza i dzwonów na podstawie nowego wydania Pontyfikatu Rzymskiego: tekst i komentarz. Studium liturgiczno-historyczne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu. Na temat konsekracji świątyni pogańskiej zob. np. Andrzej Gillmeister, Danuta Musiał. 2012. *W cieniu Kapitolu. Religia starożytnych Rzymian* (Podręczna Biblioteka Historika, 1). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 64–70.

³³ Zob w tym kontekście: Stammberger. 2006. *Ursakrament Kirche*, 71–86.

³⁴ Hugon odwołuje się tu do dziewiątej części księgi *De sacramentis...* pierwszej, do rozdziału tejże części siódmego zatytułowanego *O tym, że są trzy rodzaje sakramentów (Quod tria genera sunt sacramentorum)* – zob. aneks, nr 2; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 327; namiary na dostępne przekłady angielskie tego wyjątku: Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 164; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis 1.9: On the Institution of the Sacraments*. Tłum. Hugh Feiss. W *On the Sacraments*, 89.

du, trzecie – sakramentami ćwiczenia. Pierwsze służą lekarstwu, drugie – urzędowi, trzecie – ćwiczeniu³⁵. I w rzeczy samej, te, które związane są z zarządem albo przygotowaniem, łączą się ze święceniami, gdyż sakramentami są zarówno same święcenia, jak i wszystko to, co rozpatruje się w związku ze święceniami, a takimi są święte szaty i sprzęty oraz inne tego rodzaju przedmioty. O tym wszystkim, ponieważ, jak powiedziano, rozpatrywane jest to właśnie razem ze święceniami, nie wolno zatem było traktować oddzielnie³⁶. Wszystkie zaś inne sakramenty, dla których sprawowania i uświęcania wszystkie te ustanowione zawczasu zostały jako pewne narzędzia³⁷, domagają się, aby traktować o nich po kolei.

Post ordines quos in prima parte ecclesiasticae administrationis posuimus ad sacramentorum considerationem transimus. Et primum quidem de sacramento dedicationis Ecclesiae, in qua caetera omnia sacramenta celebrantur, loquendum nobis videtur. Superius in ea quam generaliter de sacramentis praemisimus tractatione, distinximus, sacramenta alia esse salutis, alia administrationis, alia exercitationis. Prima ad remedium; secunda ad officium; tertia ad exercitium. Et illa quidem quae administrationis sive praeparationis sunt ordinibus cohaerent, quoniam et ipsi ordines sacramenta sunt, et quae circa ordines considerantur, qualia sunt indumenta sacra et vasa, et caetera hujusmodi. Haec omnia quia, ut dictum est, circa ipsos ordines considerantur, divisim tractari non debuerunt. Alia vero sacramenta omnia ad quae conficienda et sanctificanda universa haec quasi quaedam instrumenta praemissa sunt, subsequenter tractari exposcunt.

A najpierw, jak to już zostało powiedziane, mówić musimy o poświęceniu kościoła jakoby o pierwszym chrzcie, w którym sam kościół jest najpierw w jakiś sposób chrzczony³⁸, aby później dla odrodzenia ku zbawieniu chrzczeni mogli być w nim

³⁵ Podział sakramentów, jaki przedstawia Hugon w tym miejscu, a także w przytoczonym w całości w aneksie (nr 2) rozdziale siódmym dziewiątej części księgi *De sacramentis...* pierwszej, ująć można, żeby lepiej go sobie przyswoić, w tabelę – zob. aneks, nr 3. Gdy chodzi o całą Hugonową sakramentologię, to zob. można np. Reibe. 2020. General Introduction, 23–56; Poirel. 2017. Sacraments, 277–297.

³⁶ O święceniach kościelnych pisze Hugon w trzeciej części drugiej księgi *De sacramentis...*, natomiast o szatach kapłańskich w części kolejnej, czwartej, księgi drugiej – w ostatnim rozdziale tej części czwartej, siedemnastym, mowa jest także o kilku sprzętach liturgicznych (pojęcie liturgicznych naczyń byłoby tu za wąskie), mianowicie o ołtarzu, kielichu, patenie i korporale; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 421–438; tłum. Libowski. 2022. „«Altius semper ad sacra tractanda»”; Libowski. 2021. „«Sacrarium autem vestium ritus»” 71–96.

³⁷ Z teologicznego punktu widzenia to zdanie względne jest bardzo interesujące, ponieważ dookreśla w nim Hugon jeszcze więcej sakramenty – według proponowanego przeze mnie tłumaczenia – zarządu (*sacramenta administrationis*). Oto bowiem stwierdza, iż są one dla niego jakby jakimiś narzędziami (*quasi quaedam instrumenta*): otóż są one narzędziami, przy pomocy których celebryje się i święci wszystkie pozostałe sakramenty; można rzec tak: bez tych sakramentów zarządu nie byłoby całej reszty sakramentów.

³⁸ „Sam kościół jest najpierw w jakiś sposób chrzczony” (*ipsa quodammodo Ecclesia primum baptizatur*): ów zgrabny fragment niniejszego zdania, zmieniwszy ortografię w zapisie jednego wy-

ludzie³⁹. Niejako bowiem pierwszy sakrament rozpoznaje się we chrzcie, przez który, dzięki łasce nowego odrodzenia, wszyscy wierni zaliczeni zostają pomiędzy członki ciała Chrystusowego⁴⁰. Dlatego sakrament ten pojawia się jako pierwszy do omówienia.

Et primum sicut dictum est de dedicatione Ecclesiae, quasi de primo baptisate, quo ipsa quodammodo Ecclesia primum baptizatur, ut in ea post modum homines ad salutem regenerandi baptizentur. Quasi enim primum sacramentum in baptismo cognoscitur, per quod fideles omnes inter membra corporis Christi per regenerationis novae gratiam computantur. Idcirco hoc primum tractandum occurrit.

Najpierw wyobrażony jest on w poświęceniu kościoła, a następnie dokonuje się w uświęceniu⁴¹ wiernej duszy. Co bowiem w tym domu modlitwy wyraża się w sposób widzialny przez figurę, całkowicie dokonuje się w duszy wiernej przez niewidzialną prawdę⁴². Dusza wszakże dzięki sprzymierzaniu się cnót jest praw-

stępującego w nim słowa, umieściłem jako tytuł przed całym publikowanym tutaj materiałem, uznając, że może stanowić on streszczenie Hugonowego zapatrywania się na rzeczywistość sakramentu poświęcenia budynku kościelnego: dedykacja kościoła jest dla Hugona jakby chrztem, ma w sobie coś ze chrztu, stanowi chrzest swoistego rodzaju. A widział tak rzecz nie jeden Hugon, była to raczej perspektywa powszechnie – i to na przestrzeni wieków – przyjmowana. Jeszcze w 1957 r. Edward Górski konstatuje: „Konsekracja kościoła i ołtarza ma pewne podobieństwo z ceremoniałem Chrztu św.”; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 11.

³⁹ Być może jest to aluzja do J 3,3-7 – zob. aneks, nr 4. Z tym że, mówiąc w tym zdaniu o chrzcie ludzi dla odrodzenia się ich ku zbawieniu (*ut homines ad salutem regenerandi baptizentur*), w zdaniu zaś następnym o łasce nowego odrodzenia (*per gratiam novae regenerationis*), używa Hugon czasownika *regenerare* = „odrodzić” oraz rzeczownika *regeneratio* = „odrodzenie”. Odnośny czasownik w Biblii łacińskiej występuje jeden jedyny raz: 1 P 1,3, z kolei rzeczownik *regeneratio* dwa razy: Mt 19,28 i Tt 3,5 – zob. aneks, nr 5.

⁴⁰ Por. 1 Kor 12,12-14,27 – zob. aneks, nr 6.

⁴¹ Występuje tu łaciński termin *sanctificatio* (= *actus sanctificandi*; Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*, s.v. *sanctificatio* [30.10.2022]. <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=sanctificatio+>). Z jednej strony jest to pojęcie o szerokim zakresie semantycznym – oznacza wówczas, tak jest w tym wypadku, po prostu uświęcanie czy uświęcenie, tj. czynienie czegoś/kogoś świętym; z drugiej natomiast strony słowo to jest synonimem dla terminu *dedicatio*; zob. przyp. 32. W piątej części drugiej księgi *De sacramentis*... używa Hugon terminu *sanctificatio* zarówno, jak się wydaje, w pierwszym, jak i w drugim sensie.

⁴² Ciekawa myśl odnośnie do sakramentu chrztu: sakrament dedykacji kościoła jest zdaniem Hugona jego figurą. Hugon mówi tu więc o dwóch rzeczywistościach, zapowiadającej i zapowiadanej, które zestawia ze sobą i kontrastuje (tę operację intelektualną, zestawianie i kontrastowanie, bardzo przez siebie lubioną, często w swoich tekstach Hugon przeprowadza; por. np. Libowski. 2022. „Spożerzenie Hugona ze Świętego Wiktora na proceder symonii”, przyp. 32, 40, 42–44, 46, 48, 64, 66). Rzeczywistością zapowiadającą jest w tym układzie sakrament poświęcenia chrześcijańskiej świątyni, rzeczywistością natomiast zapowiadaną – sakrament chrztu; o pierwszym Hugon orzeka: *figuratum* (= „jest wyobrażony”) i *exprimitur* (= „wyraża się”), o drugim: *exhibitum* (= „dokonuje się”) i *exhibetur* (= „dokonuje się”); z pierwszym łączy przysłówek *primum* (= „najpierw”), z drugim – przysłówek *deinde* (= „następnie”); pierwszy z tych sakramentów, powiada Hugon, dzieje się *visibilter* (= „widzialnie”; w przekładzie: „w sposób widzialny”), drugi – *invisibilter* (= „niewidzialnie”; w tekście: *per invisibilem veritatem* = „przez niewidzialną prawdę”); pierwszy dokonuje się *per figu-*

dziwą świątynią Boga, zbudowaną niby jakiś gmach z kamieni duchowych, gdzie wiara kładzie fundament, nadzieja wznosi budynek, a miłość nakłada wykończenie⁴³. Lecz i sam Kościół, zebrany w jedno z mnóstwa wiernych, jest domem Boga, zbudowanym z żywych kamieni, gdzie Chrystus umieszczony został jako kamień węgielny, który dwie ściany, Żydów i pogan, łączy w jednej wierze⁴⁴.

Primum in dedicatione figuratum Ecclesiae, deinde in sanctificatione animae fidelis exhibitum. Quod enim in hac domo orationis visibiliter per figuram exprimitur, totum in anima fidei per invisibilem veritatem exhibetur. Ipsa enim verum templum Dei est confoederatione virtutum, quasi quadam structura lapidum spiritualium aedificata, ubi fides fundamentum facit, spes fabricam erigit, charitas consummationem imponit. Sed et ipsa Ecclesia ex multitudine fidelium in unum congregata: domus est Dei vivis lapidibus constructa, ubi Christus fundamentum angulare positus est; duos parietes Judaeorum et gentium in una fide conjungens.

---

ram (= „przez figurę”), drugi – *per veritatem* (= „przez prawdę”; w tekście – to wyjątek już przywołany: *per invisibilem veritatem* = „przez niewidzialną prawdę”).

⁴³ Por. kazanie drugie, które streściłem w nagłówku *Budynek kościoła obrazem duszy ludzkiej*, ze zbioru *Sermones diversi* w *Libro exceptionum* Ryszarda ze Świętego Wiktora – zob. aneks, nr 7; Richard de Saint-Victor. 1958. *Liber exceptionum*, 377; tłum. Libowski. 2020. „«Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse»” 14–15.

⁴⁴ Por. pierwsze kazanie Ryszarda ze Świętego Wiktora z kolekcji *Sermones diversi*; nadałem homilii tej tytuł taki oto: *Budynek kościoła obrazem wspólnoty Kościoła* – zob. aneks, nr 8; Richard de Saint-Victor. 1958. *Liber exceptionum*, 375; tłum. Libowski. 2020. „«Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse»” 11.

Naprzód wykładamy więc to, co w poświęceniu kościoła okazuje się być formą tego sakramentu⁴⁵, by potem szukać mistycznego rozumienia wiary⁴⁶, która jest w nim kształtowana⁴⁷.

Hujus itaque sacramenti quod in dedicatione Ecclesiae exhibetur formam primum proponimus, ut deinde mysticam intelligentiam fidei quae in illo formatur exquiramus.

---

⁴⁵ Po łacinie: *forma hujus sacramenti* – chodzi o aspekt zewnętrzny sakramentu poświęcenia kościoła, o obrzędową, rytualną postać tego sakramentu, o czyny, w jakich sakrament ów się staje, w jakich sakrament ów urzeczywistnia się. Formą sakramentu dedykacji świątyni chrześcijańskiej zajmuje się Hugon w rozdziale drugim tłumaczonego niniejszym tekstu: *O tym, co przy poświęceniu kościoła dokonuje się widzialnie* (*De his quae visibiliter aguntur in ea*); przytoczyć można tu również pierwszą część jednego ze zdań powyższych: „Co bowiem w tym domu modlitwy wyraża się w sposób widzialny przez figurę” (*Quod enim in hac domo orationis visibiliter per figuram exprimitur*).

⁴⁶ Po łacinie: *mystica intelligentia fidei* – chodzi o rozumienie z jednej strony związane z wiarą, zależne od wiary, będące owocem wiary, z drugiej zaś strony, jak to Hugon zaraz powie, o rozumienie kształtujące, formujące wiarę. Owo rozumienie (*intelligentia*) magister ze Świętego Wiktora dookreśla przymiotnikiem „mistyczne” (*mystica*), jako że polega ono na odczytywaniu, odcyfrowywaniu ukrytych pod osłoną sakramentalnych znaków misteriów, tajemnic (*mysterium, multa profunda mysteria*). Przykładu takiego właśnie poszukiwania tego, co głębokie, co misteryjne i mistyczne, dostarcza, jak to w tym miejscu Hugon obwieszcza, trzeci rozdział piątej części drugiej księgi *De sacramentis*..., w którym wiktoryn stara się odrysować, namalować mistyczny wymiar sakramentu poświęcenia kościoła. Rozdział ten opatrzony jest wymownym tytułem *Jaką tajemnicę wyrażają wyżej omówione obrzędy?* (*Quod sit mysterium supradictorum*); z kolei początek pierwszego jego zdania jest taki: „W tych wszystkich obrzędach (dedykacji świątyni; przyp. Ł. L.) skrywa się wiele głębokich tajemnic” (*Multa in his omnibus [dedicationis ecclesiae; przyp. Ł. L.] latent profunda mysteria*). Na marginesie: na temat wiktoryńskiego – w kontekście średniowiecznego – rozumienia mistyki zob. np. Dominique Poirel. 2021. „Mystique”: histoire d’un mot, histoire d’un malentendu. W *Existe-t-il une mystique au Moyen Âge? Actes du colloque international, organisé par l’Institut d’Études Médiévales et tenu à l’Institut Catholique de Paris les 30 novembre et 1er décembre 2017, réunis par Dominique Poirel*. Red. Dominique Poirel, 11–31. Turnhout: Brepols; Cédric Giraud. 2021. Les noces d’exégèse et de contemplation. La spiritualité d’Hugues et de Richard de Saint-Victor. W *Existe-t-il une mystique au Moyen Âge?*, 57–70.

⁴⁷ W zdaniu tym wskazuje Hugon metodycznie, jaki przyjmuje *modus procedendi*: informuje swego czytelnika, o czym mowa będzie w rozdziale drugim i trzecim niniejszego tekstu.

Rozdział II. O tym, co przy poświęceniu kościoła dokonuje się widzialnie

Capitulum II. De his quae visibilter aguntur in ea

Najpierw błogosławi biskup⁴⁸ wodę, dodając do niej poświęconej soli⁴⁹, a następnie kropi nią z zewnątrz kościół, w towarzystwie duchowieństwa⁵⁰ i ludu trzykrotnie go obchodząc. W międzyczasie zaś, gdy trwa obchodzenie kościoła, który zostać ma poświęcony, w jego wnętrzu zapala się dwanaście lamp⁵¹. Po każdym zaś obejściu świątyni biskup podchodzi do drzwi bazyliki⁵², które dla formy sakramentu powinny być zamknięte, i laską pasterską⁵³ uderza w ich nadproże⁵⁴, mówiąc: „Podnieście,

⁴⁸ W rozdziale trzynastym trzeciej części drugiej księgi *De sacramentis...* Hugon, omawiając funkcję biskupa, pisze: *Ad episcopum specialiter pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris* = „Do biskupa przynależy w sposób szczególny konsekracja bazylik, namaszczenie ołtarza”; Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 430; tłum. Libowski. 2022. „«*Altius semper ad sacra tractanda*»”.

⁴⁹ Po łacinie: *typicum sal*. Że przez wyrażenie *typicum sal* rozumieć należy sól pobłogosławioną czy poświęconą, wynika z fragmentu np. następującego, wyjętego z tekstu, w którym omawia się obrzęd sakramentu chrztu: *Hoc quoque sciendum est, quod sicut sunt septem donna Spiritus sancti, ita enim sunt septem dona baptisimi. Primum est salis collatio. Datur enim, secundum Rabanum, et Bedam, sal benedictum in os baptizandi, ut per sal typicum, idest figurativum* (podkreśl. Ł. L.), *sapientiae sale conditus iniquitatis foetore careat (...); Rationale divinorum officiorum*. 1859. Wyd. Durandus Gulielmus. Neapoli: Apud Josephum Dura Bibliopolam, 557.

⁵⁰ W tekście oryginalnym mamy tutaj rzeczownik *clerus*. Warto podkreślić, że mówiąc o duchowieństwie średniowiecznym, stale trzeba pamiętać, iż zorganizowane było one inaczej aniżeli duchowieństwo współczesne. Swoją postać na ów stan kościelny wyklada Hugon, choć zapewne nie w sposób wyczerpujący, w trzeciej części drugiej księgi *De sacramentis...*; zob. Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 421-434; tłum. Libowski. 2022. „«*Altius semper ad sacra tractanda*»”.

⁵¹ Te lampy to zapewne zacheuski (nazwa „zacheuski” odsyła do postaci Zacheusza, który przyjął Chrystusa w swoim domu; Łk 19,1-0). Otóż na pamiątkę poświęcenia kościoła umieszcza się na jego ścianach w dwunastu różnych miejscach – tych, które namaszcza biskup przy dedykacji – sześciu po jednej stronie nawy i sześciu po stronie nawy wtórej, stosowne znaki; najczęściej są to niewielkich rozmiarów krzyże (stąd druga nazwa zacheuszek: „krzyże apostołskie”). Przy tych krzyżach mocuje się też zwykle świece, na których stawia się, oczywiście, świece. Świece te zapala się po raz pierwszy na uroczystość dedykacji świątyni (dokładniej: po namaszczeniu przez biskupa chryzmą ścian kościoła w owych dwunastu miejscach), a potem w kolejne rocznice dedykacji. Zob. Bogusław Nadolski. 2012. *Leksykon symboli liturgicznych*. „*Per visibilia ad invisibilia*”. Kraków: Wydawnictwo Salwator, 377. Edward Górski, wskazując, w jaki sposób przygotować należy celebrację konsekracji kościoła, pisze: „Na ścianach wewnątrz kościoła na wysokości 2 metrów od posadzki powinny być wymalowane 12 krzyży. Pod krzyżami powinny być umieszczone kandelabry na świece. Świece mają się palić w dzień konsekracji i w rocznicę takowej”; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 13.

⁵² Z tekstu wynika, iż pojęć *ecclesia* („kościół”) i *basilica* („bazylika”) – choć można by też słowo to przekładać na „kościół”, gdyby nie przywiązywać aż takiej wagi do tego, by oddawać w tłumaczeniu bogactwo słownictwa, jakie zauważa się w oryginale), uznając je za równoważne, używa Hugon synonimicznie, zamiennie.

⁵³ O pastorałe pisze Hugon w rozdziale piętnastym czwartej części księgi *De sacramentis...* wtórej: Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 438; tłum. Libowski. 2021. „«*Sacrarium autem vestium ritus*»” 91–92, także przyp. 70.

⁵⁴ Zaskakujące i ciekawe miejsce: zwykło się wszak wiązać z uroczystym przy różnych okazjach wkraczaniem biskupa do świątyni potrójne uderzenie przezeń pastorałem w drzwi (Edward Górski tak opisuje ów moment biskupiego uderzania w drzwi przy poświęceniu nowego kościoła: „Zbliża się

książe, wasze bramy i unieście się, bramy wieczne, a wejdzie król chwały!”⁵⁵. Diakon stojący w środku odpowiada mu: „Któż jest onym królem chwały?”⁵⁶. Biskup na to: „Pan zastępów, on jest królem chwały!”⁵⁷. Wreszcie za trzecim razem, po tym, jak drzwi zostaną otwarte, biskup wraz z duchowieństwem i ludem wchodzi, mówiąc trzykrotnie: „Pokój temu domowi!”⁵⁸.

Primum pontifex aquam benedicit, typicum sal admiscens, deinde Ecclesiam ipsam extrinsecus ter gyrando aspergit, clero et populo subsequente. Interim vero in circuitu dedicandae Ecclesiae intrinsecus duodecim accensa sunt luminaria. Per singulas autem vices ad portam basilicae veniens (quam ob sacramenti figuram clausam esse oportet) percutit virga pastorali superliminare ipsius, dicens: Tollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae (Psal. XXIII). Cui diaconus intus positus respondet: Quis est iste rex gloriae? (ibid.). Pontifex autem: Dominus virtutum ipse est rex gloriae (ibid.). Tertia demum vice reserato ostio intrat pontifex cum clero et populo, dicens ter: Pax huic domui (Luc. X).

---

biskup w mitrze do drzwi kościoła i dolną częścią pastorału uderza i mówi: *Attolite portas principes*”; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 15). Hugon pisze jednakże o uderzaniu laską pasterską w nadproże: używa słowa *superliminare*. Gdy chodzi o ów rzeczownik, to Forcellini podaje, wskazując także jego grecki odpowiednik, mianowicie ὑπερθύρον, iż desygnuje on *limen ostii superius, hoc est lignum sive lapis, qui, postibus superincumbens, jugi formam efficit*; Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*, s.v. *superliminare* (18.10.2022). <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=superliminare>. W obu tłumaczeniach angielskich sięgnięto po rzeczownik *the lintel*; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 280; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 116.

⁵⁵ Ps 23 (24),7.

⁵⁶ Ps 23 (24),8.

⁵⁷ Ps 23 (24),10.

⁵⁸ Lk 10,5.

Następnie wraz z kapłanami, diakonami i pozostałymi duchownymi⁵⁹ wykonuje gest prostracji⁶⁰ i modli się o uświęcenie tego domu⁶¹, który zostać ma poświęcony. Później, powstając od modlitwy, nie pozdrawiając jeszcze ludu słowami: „Pan z wami!”⁶², jedynie zachęca wszystkich, aby się modlili. To uczyniwszy, pisać zaczyna na posadzce alfabet, ruszając od strony wschodniej, z lewego narożnika bazyliki, i idąc ku prawemu narożnikowi strony zachodniej, a potem przechodząc od prawego narożnika strony wschodniej do lewego narożnika strony zachodniej⁶³.

⁵⁹ Po łacinie: *cum sacerdotibus et levitis et clericis* („wraz z kapłanami, diakonami i duchownymi”: ponieważ diakoni i kapłani byli również duchownymi, to przekładając odnośne wyliczenie, przy jego elemencie trzecim dodaje przydawkę) – chodzi o to, że wraz z biskupem klęka całe obecne przy nim i towarzyszące mu duchowieństwo. Średniowieczny stan duchownych rozpadł się przede wszystkim i zasadniczo na siedem stanów: (1) ostiariusze, (2) lektorzy, (3) egzorcyci, (4) akolici, (5) subdiakoni, (6) diakoni i (7) prezbiterzy; zob. Hugo de Sancto Victore. 1854. *De sacramentis christianae fidei*, 421–434; tłum. Libowski. 2022. „«Altius semper ad sacra tractanda»”.

⁶⁰ W ten opisowy sposób, z racji na brak mającego odpowiednio szerokie pole semantyczne czasownika polskiego, a nie chcąc niczego interpretować, oddaje czasownik łaciński *prosternere*. Forcellini objaśnia: *Stricto sensu: pro prius sternere, consternere. (...) Latiori sensu et multo saepius est in terram dejicere, ad terram dare, affligere, evertere, καταβάλλω*; Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*, s.v. *prosterno* (18.10.2022). <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=prosternere>. W ramach liturgii mówi się najczęściej o trzech formach prostracji: (1) klęczenie; (2) klęczenie z głębokim pochylem; (3) wyciągnięcie się na ziemi; por. Nadolski. 2012. *Leksykon symboli liturgicznych*, 243–245. W tym wypadku chodzi zapewne o klęczenie – Edward Górski, referując porządek rytu dedykacji kościoła, pisze tak: „W czasie śpiewu tych antyfon biskup zbliża się do środka kościoła. Oddaje pastorał, zdejmując mitrę, klęka przy krześle, a potem intonuje hymn *Veni Creator Spiritus*, by wezwąć pomocy Ducha św. zanim przystąpi do konsekracji kościoła”; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 16.

⁶¹ Teraz nazywa Hugon budynek kościelny domem (*domus*); wcześniej nazwał go już, co oczywiste, kościołem (*ecclesia*) oraz bazyliką (*basilica*); zob. przyp. 52. Wydaje się, że termin *domus* wprowadził tu mistrz ze Świętego Wiktora do swojego słownika, przejmując go z właśnie przytoczonego cytatu z ewangelii Łukasowej. Za faktem, że określa Hugon budynek chrześcijańskiej świątyni mianem domu, dopatrywać się można pewnej teologii – teologii jak najbardziej chrześcijańskiej, ale, co ciekawe, o rodowodzie jeszcze przedchrześcijańskim. Otóż – ujmując rzecz możliwie najkrócej – teologia ta, w nawiązaniu przede wszystkim chyba do owych słynnych słów z prologu Ewangelii Jana (1,14): *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis* (= „A Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas”; *habitavit in nobis* = ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν = „rozbiło namiot wśród nas”; przyp. Ł. L.), gmach kościelny postrzega jako dom Boga między domami ludzi, a zatem jako widzialny znak niewidzialnej obecności Boga pośród jego ludu; zob. Grzegorz Grąbczewski. 2021. „Dom i świątynia jerozolimka jako dwa archetypy chrześcijańskiej architektury sakralnej”. *Resovia Sacra* 28: 91–92. Z drugiej zaś strony owo Hugonowe nazwanie kościoła domem daje się kojarzyć i wiązać z rzeczywistością domów-kościół (*domus ecclesiae*), jaka znana jest z doby pierwotnego chrześcijaństwa; na ten temat zob. np. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska. 1998. „Domus”, „ecclesia”, „aedes”. *Powstanie świątyni chrześcijańskiej*. Red. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska, 11–45. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Dariusz Zalewski. 2015. „*Domus ecclesiae* – chrześcijańskie miejsce kultu”. *Studia Elckie* 17 (2): 139–148.

⁶² Rt 2,4.

⁶³ Aby móc wyrobić sobie jakiegokolwiek pojęcie o obrzędzie pisania alfabetu, o jakim w tym miejscu Hugon mówi, warto zapoznać się ze skanem schematu, który za ówczesnie obowiązującym pontyfikałem podaje Edward Górski w swojego autorstwa, wydanym w 1966 r., przedstawieniu liturgii poświęcenia kościoła; Górski. 1966. *Konsekracja kościoła, ołtarza i dzwonów*, 50 – zob. aneks, nr 9. Z tym, że podczas gdy prezentowany schemat zakłada, jak to zakłada i pontyfikał, dla którego

Deinde cum sacerdotibus et levitis et clericis ad orationem prosternitur, pro sanctificatione ipsius domus dedicandae. Postea consurgens ab oratione nondum salutans populum dicendo: Dominus vobiscum (Ruth. II); tantummodo hortatur cunctos ad orandum. His completis, incipit de sinistro angulo basilicae ab oriente per pavementum scribere alphabetum usque in dextrum angulum occidentis, atque iterum a dextro angulo orientis usque in sinistrum angulum occidentis.

Później wstępuje na podwyższenie i, stojąc przed ołtarzem, przyzywa sobie ku pomocy Boga, mówiąc: „Boże, wejrzyj ku wspomózeniu memu! Panie, pośpiesz ku ratunkowi memu!»⁶⁴. Chwała Ojcu... Jak była na początku i teraz, i zawsze...” – z pominięciem „Alleluja”. Po tym błogosławi wodę, mieszając z nią sól i popiół i trzykrotnie czyniąc nad nią znak krzyża, do której to mikstury dodaje się także wino⁶⁵. Następnie zanurza palec w wodzie i czyni krzyż na czterech rogach ołtarza. Idzie wówczas przed ołtarz i, obchodząc go, skrapia go siedem razy, dokonując tego pokropienia przy użyciu hyzopu⁶⁶. Potem obchodzi cały kościół wewnątrz, skrapiając jego ściany tą samą wodą – czyni to trzy razy. W międzyczasie zaś śpiewa się psalm „Niech powstanie Bóg”⁶⁷ wraz z antyfoną. Śpiewa się również antyfonę „Kto mieszka we wspomózeniu Najwyższego”⁶⁸. W tym samym czasie biskup

---

stanowi on ilustrację, po pierwsze, pisanie dwóch alfabetów, a mianowicie greckiego i łacińskiego, oraz, po drugie, pisanie tych alfabetów od strony konsekrowanego kościoła zachodniej ku jego stronie wschodniej – zob. aneks, nr 10 – Hugon mówi, po pierwsze, ogólnie o samym tylko pisaniu alfabetu oraz, po drugie, o pisaniu tego alfabetu od strony kościoła wschodniej ku zachodniej. O wymowie rytu pisania kolejnych liter na posadzce kościoła mówi Edward Górski – zob. aneks, nr 11; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 11–12.

⁶⁴ Ps 69 (70),2.

⁶⁵ Jest to tzw. woda gregoriańska; nazwa ta bierze się od imienia papieża Grzegorza Wielkiego, który zwyczaj mieszania tej wody i jej stosowania wprowadził do liturgii dedykacji świątyni chrześcijańskiej. Zob. Bogusław Migut. 1993. Gregoriańska woda. W *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Red. Jan Walkusz i in., 138. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Derek A. Rivard. 2009. *Blessing the World. Ritual and Lay Piety in Medieval Religion*. Washington: Catholic University of America Press, 117; Grzegorz Bachanek. 2018. „Woda święcona (pobłogosławiona) jako wyraz powszechnego kapłaństwa wiernych”. *Collectanea Theologica* 88 (2): 100, przyp. 26. Za chwilę nazwie Hugon tę wodę także wodą oczyszczenia (*aqua purificationis*).

⁶⁶ Trudno stwierdzić, czy w średniowieczu przy obrzędzie poświęcenia kościoła rzeczywiście posługiwano się jako kropidłem gałązką hyzopu; wcale też niełatwo powiedzieć, jaką roślinę średniowieczni Europejczycy za hyzop uznawali (w 1957 r. Edward Górski zauważa: „Używa (biskup; przyp. Ł. L.) kropidła z hyzopu, rozmarynu lub innych ziół, możliwie świeżych”); Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 15). Daje się jednak kropienie przy pomocy hyzopu, o którym Hugon tutaj pisze, kojarzyć z pewnymi fragmentami Pisma Świętego: Wj 12,22; Kpł 14,49-52; Lb 19,18; Ps 51 (50),9 – zob. aneks, nr 12. Badacze ustalili, iż biblijnym hyzopem jest lebidka syryjska (*origanum syriacum*). Ponieważ jej pędy są mocno owłosione, dobrze zatrzymuje ona wodę, dlatego używana była w swoim czasie jako kropidło. Zob. *Origanum syriacum* (26.10.2022). <http://www.missouribotanicalgarden.org/PlantFinder/PlantFinderDetails.aspx?kempercode=f247>.

⁶⁷ Ps 67 (68).

⁶⁸ Ps 90 (91).

obchodzi kościół, przechodząc przez jego środek i śpiewając: „Dom mój nazwany będzie domem modlitwy...”⁶⁹. I jeszcze: „Ogłoszę twoje imię moim braciom; pośrodku kościoła ciebie pochwalę”⁷⁰. Po dokonaniu zaś tego wszystkiego biskup oddaje się modlitwie, prosząc, żeby wszyscy, którzy wejdą do tego domu, aby się modlić, cieszyli się z tego, że zostali wysłuchani.

Dehinc ad altiora conscendit; et stans ante altare. Deum sibi in adiutorium invocat, dicens: Deus in adiutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me festina (Psal. LXIX). Gloria Patri. Sicut erat in principio, et nunc et semper, etc., sine Alleluia. Post hoc aquam benedicit, salem et cinerem admiscens, et faciens ter signum crucis super ipsam, cui misturae vinum etiam additur. Posthaec tingit digitum in aqua, et facit crucem per quatuor cornua altaris. Inde venit ante altare, et circuiens aspergit illud septem vicibus, aspersorio facto de hyssopo. Circuit dehinc totam Ecclesiam, intrinsecus aspergens parietes ipsius eadem aqua faciens hoc et tertio. Interim vero cantatur psalmus: Exurgat Deus (Psal. LXVII), cum antiphona. Cantatur etiam antiphona: Qui habitat in adiutorio Altissimi (Psal. XC). Circuit interim ipse pontifex, transiens per mediam ecclesiam et cantans: Domus mea, domus, etc. (Isa. LVI; Matth. XXI). Et iterum: Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesiae laudabo te (Psal. XXI). His autem peractis, pontifex se ad orationem confert, petens ut omnes qui eadem domum oraturi intraverint, exauditos se esse gaudeant.

Kiedy zatem ekspiacja się kończy⁷¹, biskup zwraca się do ołtarza, rozpoczynając antyfonę: „Przystąpię do ołtarza Bożego”⁷² wraz z tym psalmem; i to, co zostało z wody oczyszczenia⁷³, wylewa na podstawę ołtarza. Następnie ołtarz ten wycierany jest płótnem⁷⁴ i biskup składa na nim kadzidło. Później kreśli krzyż na środku

⁶⁹ Iz 56,7; Mt 21,13. W tłumaczenie wprowadzam cytat nieco dłuższy niż ten, który jest w tekście łacińskim.

⁷⁰ Ps 21 (22),23.

⁷¹ Pierwsza część dedykacji kościoła w formie, jaką opisuje w niniejszej piątej części drugiej książki *De sacramentis...* Hugon, miała charakter ekspiacyjny, pokutny. Zob. pierwsze trzy zdania przytoczonego w aneksie (nr 11) fragmentu studium Edwarda Górskiego z 1957 r. Hugh Feiss jest zdania, iż pojawiający się tu termin *expiatio* przejął Hugon od Iwona z Chartres, z jego kazania o konsekracji kościoła (opis bibliograficzny tego kazania – zob. przyp. 22); Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 120, przyp. 24.

⁷² Ps 42 (43),4.

⁷³ Wodą oczyszczenia (*aqua purificationis*) nazywa Hugon tutaj wodę gregoriańską; zob. przyp. 65.

⁷⁴ W tekście łacińskim brak jest informacji o tym, kto wyciera ołtarz. W nowszym tłumaczeniu angielskim dopowiedziane zostało, że czyni to biskup: *Then the bishop wipes the altar with linen*; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 117.

ołtarza i na jego czterech rogach, używając do tego poświęconego oleju. Następnie na ścianach dokoła kościoła maści się⁷⁵ dwanaście krzyży, z których trzy maże sam biskup⁷⁶. Na koniec, powróciwszy znów do ołtarza, biskup ofiaruje na nim zapalone kadzidło, układając je w kształt krzyża; wreszcie, kiedy konsekracja⁷⁷ jest dokończona, ołtarz nakrywany jest białymi obrusami.

Completa itaque expiatione, convertitur ad altare incipiens antiphonam: Introibo ad altare Dei (Psal. XLII); cum ipso psalmo; et quod reliquum est de aqua purificationis ad basim altaris effundit. Deinde ipsum altare linteo extergitur, et pontifex incensum defert super illud. Postea facit crucem in medio altaris et per quatuor angulos ejus, de oleo sanctificato. Deinde in circuitu ecclesiae duodecim cruces chrismantur in parietibus, ab ipso pontifice tres per singulos figuratae. Reversus deinde iterum ad altare accensum thus super illud offert in modum crucis, peracta denique consecratione ipsum altare albis velaminibus operitur.

Rozdział III. Jaką tajemnicę wyrażają wyżej omówione obrzędy⁷⁸

Capitulum III. Quod sit mysterium supradictorum

W tych wszystkich obrzędach skrywa się wiele głębokich tajemnic, spośród których dotykamy nielicznych, co wywołane być muszą ku pamięci⁷⁹. Dom, który

⁷⁵ Hugon używa tu czasownika *chrismare*. W sensie ścisłym – technicznym – czasownik ten nazywa czynność mazania czy namaszczania chryzmą (od gr. τὸ χρίσμα – maść, olejek, tłuszcz, namaszczenie; Oktawiusz Jurewicz. 2018. *Słownik grecko-polski*. Na podstawie słownika Zygmunta Węclewskiego opracował Oktawian Jurewicz. Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa: 1092, s.v. χρίσμα), czyli krzyżem. W tym jednakże wypadku, jak to wynika ze zdania poprzedniego, chodzi o namaszczeniu olejem poświęconym (*de oleo sanctificato*); oczywiście, przez ów olej poświęcony rozumieć można święte krzyżmo.

⁷⁶ Angielscy tłumacze odnośnego tekstu Hugonowego różnie miejsce to interpretują; wersja przekładu starsza przedstawia się tak – wydaje mi się ona sensowniejsza: *Then around the church twelve crosses are anointed on the walls, three marked individually by the pontiff himself*; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 280; przekład natomiast nowy stanowi: *Then going round the church he anoints twelve crosses on the walls, three inscribed on each wall*; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 117.

⁷⁷ Sięga Hugon w tym miejscu po termin *consecratio* (= *idem ac sacratio, sive actus aliquid ex profano sacrum ac religiosum faciendi, diis dicandi*; Forcellini. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*, s.v. *consecration* [30.10.2022]. <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=consecratio+>). W tym kontekście jest on synonimem technicznie rozumianego pojęcia *dedicatio* (zob. przyp. 32).

⁷⁸ Dosłownie: „Jaka tajemnica jest/tkwi w wyżej omówionych?”

⁷⁹ Sformułowanie trudne do interpretacji: *excitanda ad memoriam*. Roy Deferrari proponuje przekład następujący: *We will touch upon a few which should be brought to mind*; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 281; z kolei w przekładzie angielskim z 2020 r. czytelnik czyta: *We touch on a few of them in order to stir up memory*; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 117.

ma być poświęcony, to dusza, która zostać ma uświęcona⁸⁰. Woda jest zmywającą brudy grzechów pokutą. Sól to boskie słowo, zadrażniające strofowaniem i doprawiające w sercu to, co niesmaczne. Trzykrotne pokropienie jest trzykrotnym zanurzeniem oczyszczenia przez wodę⁸¹. Dwanaście lamp to apostołowie, którzy po czterech częściach świata rozświetlają Kościół i roznoszą po całym świecie tajemnicę krzyża⁸². Biskup to Chrystus, laska – władza. Trzykrotne uderzenie nadproża to panowanie⁸³ nad niebem, ziemią i piekłem. Pytanie tego, kogo zamknięto⁸⁴, to niewiedza ludu, otwarcie zaś drzwi to usunięcie grzechu.

Multa in his omnibus latent profunda mysteria, ex quibus pauca ad memoriam excitanda attingimus. Domus dedicanda, anima sanctificanda est. Aqua poenitentia est, sordes abluens peccatorum. Sal sermo divinus increpatione mordens, et condiens corde insipida. Trina aspersione, trina mersio est purificandi per aquam. Duodecim luminaria apostoli sunt, ecclesiam per quatuor mundi partes illuminantes, et crucis mysterium per totum mundum efferentes. Pontifex Christus est, virga potestas. Trina superliminaris percussio, coeli, terrae et inferni damnatio. Interrogatio inclusi, ignorantia populi; apertio ostii, sublatio peccati.

Biskup, wchodząc do kościoła, błaga o pokój Pański, ponieważ Chrystus, przychodząc na świat, wprowadził pokój między Bogiem a człowiekiem. W postawie prostracji⁸⁵ modli się on o uświęcenie domu, bo i Chrystus, uniżywszy się, modlił się do Ojca za uczniów i za wszystkich, którzy będą wierzyć, mówiąc: „Ojcze, uświęć ich w twoim imieniu”⁸⁶. Powstając zaś od modlitwy, biskup nie pozdrawia ludu, ponieważ tym, którzy nie zostali jeszcze uświęceni, nie wolno przyklaskiwać, lecz trzeba się za nich modlić. Pisanie alfabetu to prosta doktryna wiary.

⁸⁰ Por. drugie kazanie Ryszarda ze Świętego Wiktora ze zbioru jego kazań stanowiących księgę dziesiątą drugiej części jego encyklopedycznego dzieła *Liber exceptionum* (zob. przyp. 43), a także Edwarda Górskiego wykład symbolicznego znaczenia obrzędu dedykacji świątyni chrześcijańskiej – zob. aneks, nr 13; Górski. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów*, 11.

⁸¹ Oczywiście, chodzi o trzykrotne zanurzenie przy sakramencie chrztu; ponieważ chrzest gładzi wszystkie grzechy chrzczonego, Hugon nazywa owo zanurzenie chrzcielne oczyszczającym.

⁸² Wyrażenie „tajemnica krzyża” (*mysterium crucis*) znaczy tu dla Hugona, jak się wydaje, tyle, co „chrześcijaństwo”. Wyrażenie odnośne wiązać wypada z następującym fragmentem z apostoła Pawła: 1 Kor 1,18-24 – zob. aneks, nr 14.

⁸³ W tekcie Migne’owskim stoi *damnatio*: w konsekwencji aż narzuca się lekcja *dominatio* – taką lekcję podaje Berndt. Por. Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 281; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 117.

⁸⁴ Chodzi o diakona, który wchodzącemu do konsekrowanego kościoła biskupowi po trzykroć stawia pytanie: „Któż jest onym królem chwały?” (Ps 23 [24],8).

⁸⁵ Zob. przyp. 60.

⁸⁶ Por. J 17,11; chodzi tu o cały właściwie rozdział 17. Ewangelii Janowej.

Posadzką jest serce ludzkie. A na posadzce zapisuje się alfabet wówczas, kiedy lud cielesny i nieokrzesany wprowadzany jest w pierwszą i prostą doktrynę wiary. Kierunek zaś pisania – od lewego narożnika strony wschodniej świątyni do prawego narożnika strony zachodniej i jeszcze od narożnika prawego strony wschodniej do narożnika lewego strony zachodniej – wyraża kształt krzyża, który przez wiarę, będącą owocem ewangelijnego przepowiadania⁸⁷, odciska się na umysłach ludzkich⁸⁸; a pisze się alfabet w ten sposób⁸⁹ także dlatego, że wiara najpierw była u Żydów, a potem przeszła do pogan – a na końcu przyjdzie znowuż pełnia pogan: wówczas cały Izrael zostanie zbawiony⁹⁰. Te więc dwa wersy, łącząc się ze sobą na podobieństwo krzyża, oznaczają zbiór dwu ludów; to jest, że Jakub, błogosławiąc synów Józefa, tak złożył ręce, iż odwzorowywały one kształt krzyża, i prawą rękę położył na głowie Efraima, a lewą na głowie Manassesa, ponieważ po tym, jak pierwszy lud został odtrącony, młodszy umieszczony został po prawicy⁹¹. Kij albo laska pasterska, które wyobrażają pisma⁹², oznaczają służbę uczonych, dzięki studiom oraz przepowiadaniu których i dokonało się nawrócenie pogan, i dokonać ma się nawrócenie Żydów⁹³.

---

⁸⁷ Dosłownie: „przez wiarę ewangelicznego przepowiadania”; przekład angielski zarówno starszy, jak nowy: *by the faith of the evangelical preaching*; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 281; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 118.

⁸⁸ Warto może odnotować, iż Hugh Feiss (Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 120, przyp. 21) odsyła w tym punkcie czytelnika do traktatu Hugona *Libellus de formatione arche*, do jego rozdziału pierwszego, wersów 48–132; edycja: Hugo de Sancto Victore. 2001. *Libellus de formatione arche*. W Hugo de Sancto Victore. *De archa Noe. Libellus de formatione arche* (Corpus Christianorum – Continuation Mediaevalis, 176 = Hugonis de Sancto Victore Opera, 1). Wyd. Patrice Sicard, 122–126. Turnhout: Brepols.

⁸⁹ Frazę: „a pisze się alfabet w ten sposób” dodaję w tym miejscu, aby tekst mógł być łatwo rozumiany.

⁹⁰ Por. Rz 11,25-26.

⁹¹ Por. Rdz 48; zwł. 48,13-14.

⁹² Migne podaje: *Scriptura* – stosując wielką literę, sugeruje, że chodzi o Pismo Święte; inaczej czyta to miejsce Berndt: *scriptura* – i za jego lekcją idę, nie wydaje mi się bowiem, żeby w kontekście niniejszym w sposób konieczny szło o Biblię. Gwoli uczciwości trzeba jednakże odnotować, iż obydwaj tłumacze angielscy poszli za lekcją Migne’owską; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 281; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 118.

⁹³ Zdanie to wyraża ciekawą myśl: otóż pośród rozmaitych posług, jakie pełnić można w Kościele – zdaje się uważać Hugon – jest i posługa uczonych (*ministerium doctorum*), która polega – oto kolejna Hugonowa opozycja (zob. przyp. 42) – z jednej strony na studium, ze strony zaś wtórej na kaznodziejstwo (*studio et praedicatione*); na marginesie: między owymi dwoma trudami, mianowicie trudem studium i trudem głoszenia Bożego słowa, istnieje pewne napięcie, choć zarazem dwa te trudy znakomicie wzajem się dopełniają, studium bowiem odbywa się w zacisznym kącie biblioteki, gdy natomiast mąż studujący przeistacza się w kaznodzieję, wówczas rusza do i pomiędzy ludzi. Poza tym warto tu podkreślić, iż mistrz ze Świętego Wiktora bardzo docenia wierzących intelektualistów i to, czego zdołali oni dotąd dokonać, pokłada w nich także wielkie nadzieje na przyszłość: im to wszak przypisuje nawrócenie pogan, a więc wprowadzenie chrześcijaństwa w granice świata an-

Pontifex ecclesiam ingrediens pacem domni imprecatur; quia Christus mundum ingrediens pacem inter Deum et hominem fecit. Prostratus pro sanctificatione domus orat, et Christus humiliatus pro discipulis et pro credituris omnibus Patrem orabat, dicens: Pater, sanctifica eos in nomine tuo (Joan. XVII). Surgens autem ab oratione populum non salutatur, quoniam qui nondum sanctificati sunt, applaudendum non est ipsis, sed orandum pro ipsis. Descriptio alphabeti, simplex doctrina fidei. Pavimentum, cor humanum. In pavimento alphabetum describitur, quando carnalis et rudis populus prima ac simplici doctrina fidei initiatur. Ductus a sinistro angulo orientis in dextrum occidentis, et item a dextro angulo orientis in sinistrum occidentis, formam crucis exprimit, quae mentibus hominum per fidem Evangelicae praedicationis imprimitur; et quia primum fides in Judaeis fuit, et postea ad gentes transivit, et rursum in fine plenitudo gentium intraverit; tunc omnis Israel salvus erit (Rom. XI). Utriusque ergo populi collectionem hi duo versus significant in crucis effigie compacti; hoc est quod Jacob filios Joseph benedicens, cancellatis manibus formam crucis exprimens; dextram manum super caput Ephraim, et sinistram super caput Manasse posuit; quia priori populo abjecto, junior ad dexteram collocatus est (Gen. XLVIII). Cambuca sive virga pastoralis qua Scriptura figuratur, ministerium significat doctorum, quorum studio et praedicatione et conversio gentium facta est, et perficienda est Judaeorum.

Że, stojąc przed ołtarzem, przyzywa biskup na pomoc Boga⁹⁴, oznacza tych, którzy, poznawszy przykazania wiary, przepasują się, aby pełnić dobre uczynki i walczyć przeciwko niewidzialnym wrogom; a ponieważ jak najmniej polegają tacy na własnych siłach, upraszają, by wsparła ich boska pomoc. W tym zaś biskupim przyzywaniu, jako że wyraża ono trud walczących, nie dodaje się jeszcze, jakby wśród westchnień i jęków, „Alleluja”. Po tym błogosławi się wodę wraz z solą i popiołem, dodawszy do niej wino zmieszane z wodą. Woda to lud, sól – doktryna, popiół – pamięć o męce Chrystusa, wino zmieszane z wodą – Chrystus, Bóg i człowiek, bo wino oznacza boskość, woda natomiast śmiertelność. W ten bowiem sposób lud, zjednoczony ze swoją głową, Bogiem i człowiekiem, uświęca się doktryną wiary i pamięcią o męce Chrystusa⁹⁵. Następnie kościół skrapiany jest wewnątrz wodą święconą, aby okazało się, że dusza uświęcona ma być zarówno wewnątrz, jak i zewnątrz. Kropidło hyzopowe oznacza pokorę Chrystusa, którą to pokorą skro-

---

tycznego greckiego i rzymskiego, spodziewając się, że to właśnie oni przyczynią się najwydatniej również do przyszłej konwersji Żydów.

⁹⁴ Nawiązanie do zawołania: „Boże, wejrzyj ku wspomżeniu memu! Panie, pośpiesz ku ratunkowi memu!”.

⁹⁵ Na temat wody gregoriańskiej zob. przyp. 65.

piony święty Kościół się oczyszcza. Biskup obchodzi ołtarz, a poprzez to, że skrapia cały kościół – jakby wszystkich oczyszczając i na wszystkich nakładając troskę co do słów i przykładu⁹⁶ – pokazuje, iż on, biskup, jest dla wszystkich⁹⁷. Z tego też powodu wieńczy swój trud modlitwą, modląc się, aby ci, którzy szukają sprawiedliwości, zostali w tym miejscu wysłuchani: ponieważ trud człowieka choć bez Bożego wspomnienia istnieć może, to jednak nie może być owocny.

Quod stans ante altare, Deum in adiutorium vocat, significat eos qui percepta fidei cognitione, se ad bona opera et ad luctam contra invisibiles hostes accingunt; et quia de suis viribus minime praesumunt, divinum auxilium sibi adesse deprecantur. In quo quia certantium labor exprimitur, quasi inter suspiria et gemitus nondum Alleluia nominatur. Post haec aqua benedicitur cum sale et cinere, addito vino aquae misto. Aqua populus est, sal doctrina; cinis passionis Christi memoria; vinum aqua mistum Christus Deus et homo. Vinum divinitas, aqua mortalitas. Sic enim populus sanctificatur doctrina fidei et memoria passionis Christi: unitus capiti suo Deo et homini. Post haec Ecclesia intus aqua sanctificata aspergitur, ut et intus et exterius anima sanctificanda ostendatur. Aspersorium hyssopi humilitatem Christi significat, qua aspersa sancta mundatur Ecclesia. Circuit pontifex altare, et ecclesiam totam aspergendo, quasi omnes lustrando, et curam imponendo omnibus verbo et exemplo communem se praebens universis. Propter quod etiam opus oratione con-

⁹⁶ Po łacinie: *verbo et exemplo*. Fraza ta wyraża jedną z ważnych dla wiktorynów – ale nie tylko dla wiktorynów, także dla innych chrześcijan wieku XII wiodących życie wspólnotowe – idei: idee mianowicie głoszącą, że jedno z zadań wyznawcy-naśladowcy Chrystusa stanowi pomnażanie w świecie dobra poprzez promowanie go pomiędzy ludźmi, we wspólnocie tak zachęta, jak czynem, a więc właśnie „słowem i przykładem”; Łukasz Libowski. 2022. Kajdany, więzienie, uzda, jarzmo, pęta. Hugona ze Świętego Wiktora rozumienie karności, czyli wykład zawartości drugiej części jego traktatu *De institutione novitiorum* (rozdziały X-XXI). W *Wybrane aspekty formacji chrześcijańskiej*. Red. Dominik Kielb, Michał Poweśka, 132–133. Rzeszów: Bonus Liber; Łukasz Libowski. 2022. „«Drogę do Niego wyznaczają wiedza, karność i dobroć». *Accessus* do traktatu *O wychowaniu nowicjuszy* Hugona ze Świętego Wiktora”. W Łukasz Libowski. 2022. *Hugona ze Świętego Wiktora De institutione novitiorum – wstęp, przekład, komentarz*, 23–24. Lublin (komputeropis pracy magisterskiej, którą napisałem pod kierunkiem ks. dr. hab. Tadeusza Gaci, prof. KUL; obroniłem się 23 czerwca 2022 r.); Dominique Poirel. 1997. Introduction (= wstęp do dzieła *De institutione novitiorum*; przyp. Ł. L.). W *L'oeuvre de Hugues de Saint-Victor*. T. 1: *De institutione novitiorum – De virtute orandi – De laude caritatis – De arra animae* (Sous la Règle de Saint Augustin). Tekst łac. Hugh Feiss, Patrice Sicard. Tłum. Dominique Poirel, Henri Rochais, Patrice Sicard. Wstępy, przyp. i dodatki Dominique Poirel, 12. Turnhout: Brepols. Na temat XII-wiecznego konceptu streszczającego się w formule *verbo et exemplo* pisze obszernie: Caroline Walker Bynum. 1979. „*Docere Verbo et Exemplo*”. *An Aspect of Twelfth-Century Spirituality* (Harvard Theological Studies, 31). Missoula: Scholars Press.

⁹⁷ Kolejne zdanie niełatwe do zinterpretowania (dla jego czytelności dodaję w apozycji rzeczownik „biskup”). Dla porównania podaję przekłady angielskie całego odnośnego zdania – tłumaczenie z 1951 r.: *The pontiff goes around the altar, by word and example showing himself common to all both by sprinkling the entire church, as it were, by purifying all and by giving care to all*; Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith*, 282; tłumaczenie z 2020 r.: *The bishop goes around the altar sprinkling the whole church, as it were washing all and extending care to all by word and example, offering himself generally to all*; Hugh of St Victor. 2020. *De sacramentis* 2.5, 118.

summat, orans ut exaudiantur ibi justa petentes; quoniam opus hominis sine divino adiutorio esse potest, fructuosum esse non potest.

Wreszcie po zakończeniu ekspiacji⁹⁸ biskup zwraca się do ołtarza, to, co pozostało z wody oczyszczenia, wylewając na jego podstawę, jakby więc to, co jest ponad jego siły, powierzając Bogu; kiedy zaś kończy świętą posługę, odchodzi. Następnie wyciera się płótnem ołtarz. Ołtarz to Chrystus, na którym ofiarowujemy Ojcu dar naszej miłości⁹⁹. Płótno zaś to Jego ciało, razami zadanymi w trakcie męki doprowadzone do bieli nieskazitelności. Kadzidło oznacza modlitwy świętych. Z kolei olej wyobraża łaskę Ducha Świętego, której pełnia była pierwiej w głowie¹⁰⁰, dopiero potem udział w niej spłynął na członki. Dlatego, poczynając od poświęconego ołtarza, maści się na ścianach świątyni dwanaście krzyży, ponieważ łaska duchowa od Chrystusa zstąpiła na apostołów, tak że po czterech częściach świata głosili oni tajemnicę krzyża wraz z wiarą w Trójcę¹⁰¹. Białe nakrycie, którym po konsekracji przykrywa się ołtarz, wyobraża chwałę nieskazitelności, w którą po męce, skoro unicestwiona została śmiertelność, przyobleczone zostało człowieczeństwo Jezusa, jak to napisano: „Rozdarłeś wór mój i oblekłeś mnie w radość”¹⁰².

Novissime completa expiatione pontifex ad altare convertitur, quod reliquum est de aqua purificationis ad basim ejus effundens, quasi committens Deo quod super est vires suas excedens in perfectione sacri ministerii. Dehinc linteo altare extergitur. Altare Christus est super quem offerimus Patri nostrae devotionis munus. Linteum caro ejus, tusionibus passionis ad candorem incorruptionis perducta. Incensum, orationes sanctorum significat. Oleum autem gratiam sancti Spiritus demonstrat, cujus plenitudo in capite praecessit, dehinc participatio ad membra defluxit. Propter hoc a sacrato altari duodecim cruces parietibus chrismantur, quia spiritualis gratia a Christo in apostolos descendit, ut crucis mysterium per quatuor mundi partes cum fide Trinitatis praedicarent. Candidum velamen quo post con-

⁹⁸ Zob. przyp. 71 i 63.

⁹⁹ Hugh Feiss (Hugh of St Victor. 2020. De sacramentis 2.5, 121, przyp. 25) wiąże to zdanie, stwierdzając, iż myśl, którą ono wyraża, może mieć rodowód Augustyński, z Hugenowym traktatem *De virtute orandi* – zob. aneks, nr 15; Hugues de Saint-Victor. 1997. De virtute orandi. W *L'oeuvre de Hugues de Saint-Victor*, 132 i 160; tłum. Hugon ze św. Wiktora. 2022. O mocy modlitwy. Tłum. Paulina Chojnacka. W *Mądrość wiktorynów*.

¹⁰⁰ Czyli w Chrystusie; swoją drogą: Chrystus (gr. Χριστός) = Namaszczony, Pomazany, Pomazaniec (spolszczony ekwiwalent hebrajski brzmi: „Mesjasz”).

¹⁰¹ Oba występujące tu wyrażenia, czyli „tajemnica krzyża” (*mysterium crucis*) oraz „wiara w Trójcę” (*fides Trinitatis*), oznaczają chrześcijaństwo. Odnośnie do wyrażenia pierwszego – zob. przyp. 82; drugie natomiast z tych wyrażen kojarzyć można z Mt 28,19: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego”.

¹⁰² Ps 29 (30),12.

secrationem altare operitur, gloriam incorruptionis designat, qua post passionem consumpta mortalitate Jesu humanitas induta est, sicut scriptum est: Conscidisti saccum meum, et laetitia me circumdedisti (Psal. XXIX).

Aneks

1. „Jeżeli zaś chodzi o samą myśl poświęcenia kościoła, to genezy jej należy szukać w Piśmie świętym St. i Now. Testamentu. Bezsprzecznie chrześcijanie wiedzieli, że Mojżesz, a potem Salomon uroczyście dopełniali ceremonii poświęcenia miejsc świętych. Ołtarz, jako miejsce uświęcone, znany był już patriarchom. Uroczystości St. Testamentu potwierdził Chrystus Pan swą obecnością w świątyni jerozolimskiej w rocznicę jej poświęcenia. (...) Pierwszym kościołem był bezsprzecznie Wieczernik Pański na Syjonie. Tam po Zmartwychwstaniu i Wniebowstąpieniu Chrystusa Pana gromadzili się uczniowie Pańscy na łamanie chleba. Czynili to i w domach prywatnych, jak wynika z Dziejów Apostolskich (8,31), a na psalmy i modlitwy podążali też i do świątyni jerozolimskiej. Od drugiego wieku, kiedy to wielu możnych obywateli rzymskich przyłączyło się do grona wiernych wyznawców Chrystusa Pana, nabożeństwo eucharystyczne odprawiano w ich domach prywatnych, a z czasem domy te zamieniano na świątynie. (...) Przekazywanie domów prywatnych na kościoły miało miejsce głównie po edykcje Konstantyna Wielkiego. Wtedy też rozpoczęto w sposób uroczysty poświęcać domy Boże, jak to wynika ze świadectwa Euzebiusza (...)”.

2. *Tria genera sacramentorum in prima consideratione discernenda occurrunt. Sunt enim quaedam sacramenta in quibus principaliter salus constat et percipitur, sicut aqua baptismatis, et perceptio corporis et sanguinis Christi. Alia sunt quae etsi necessaria non sunt ad salutem (quia sine his salus haberi potest) proficiunt tamen ad sanctificationem, quia his virtus exerceri et gratia amplior acquiri potest, ut aqua aspersionis, et susceptio cineris, et similia. Sunt rursus alia sacramenta quae ad hoc solum instituta esse videntur, ut per ipsa ea quae caeteris sacramentis sanctificandis et instituendis necessaria sunt, quodammodo praeparentur et sanctificentur, vel circa personas in sacris ordinibus perficiendis, vel in iis quae ad habitum sacrorum ordinum pertinent initiandis et caeteris hujusmodi. Prima ergo ad salutem, secunda ad exercitationem, tertia ad praeparationem constituta sunt. His igitur prout ratio postulare videbatur pertractis, ad ea quae restant explicanda transimus = „Skoro tylko nad tym się zastanowić, nasuwa się, iż rozróżnić potrzeba*

trzy rodzaje sakramentów. Są bowiem takie sakramenty, w których przede wszystkim spoczywa i przyjmuje się zbawienie – jak woda chrztu i przyjęcie ciała i krwi Chrystusa. Są też inne, które chociaż nie są konieczne do zbawienia (bo bez nich zbawienie można osiąść), to jednak dopomagają w uświęceniu, ponieważ dzięki nim można ćwiczyć cnotę i pozyskiwać większą łaskę – jak woda pokropienia, przyjęcie popiołu i tym podobne. Są znowuż jeszcze inne sakramenty, które wydają się być ustanowionymi w tym wyłącznie celu, aby dzięki nim w jakiś sposób przygotowane i uświęcone zostało wszystko to, co konieczne jest do uświęcania i ustanawiania pozostałych sakramentów – sakramenty te związane są zarówno z udzielaniem poszczególnym osobom świętych święceń, jak i ze święceniem tego, co składa się na strój świętych stanów, oraz innych takiego rodzaju rzeczy. Pierwsze zatem sakramenty ustanowione zostały dla zbawienia, drugie dla ćwiczenia, trzecie dla przygotowania. Skoro więc kwestie te, zgodnie z tym, czego wydawał się domagać rozum, zostały omówione, przechodzimy do pozostałych, które trzeba objaśnić” (tłum. Ł. L.).

3.

Nazwa	Definicja	Funkcja	Przykład
<i>sacramenta salutis</i>	<i>in quibus principaliter salus constat et percipitur</i>	<i>ad remedium</i>	<i>aqua baptismatis perceptio corporis et sanguinis Christi</i>
sakramenty zbawienia	w których przede wszystkim spoczywa i przyjmuje się zbawienie	służą lekarstwu	woda chrztu przyjęcie ciała i krwi Chrystusa
<i>sacramenta administrationis</i>	<i>quae ad hoc solum instituta esse videntur; ut per ipsa ea quae caeteris sacramentis sanctificandis et instituendis necessaria sunt, quodammodo praeparantur et sanctificantur</i>	<i>ad officium = ad praeparationem</i>	<i>vel circa personas in sacris ordinibus perficiendis, vel in iis quae ad habitum sacrorum ordinum pertinent initiandis et caeteris hujusmodi = et ipsi ordines sacramenta sunt, et quae circa ordines considerantur, qualia sunt indumenta sacra et vasa, et caetera hujusmodi</i>

sakramenty zarządu	które wydają się być ustanowionymi w tym wyłącznie celu, aby dzięki nim w jakiś sposób przygotowane i uświęcone zostało wszystko to, co konieczne jest do uświęcania i ustanawiania pozostałych sakramentów	służą urzędowi = służą przygotowaniu	sakramenty te związane są zarówno z udzielaniem poszczególnym osobom świętych święceń, jak i ze święceniem tego, co składa się na strój świętych stanów, oraz innych takiego rodzaju rzeczy = sakramentami są zarówno same święcenia, jak i wszystko to, co rozpatruje się w związku ze święceniami, a takimi są święte szaty i sprzęty oraz inne tego rodzaju przedmioty
<i>sacramenta exercitationis</i>	<i>quae etsi necessaria non sunt ad salutem (quia sine his salus haberi potest) proficiunt tamen ad sanctificationem, quia his virtus exerceri et gratia amplior acquiri potest</i>	<i>ad exercitium</i>	<i>aqua aspersionis susceptio cineris</i>
sakramenty ćwiczenia	które chociaż nie są konieczne do zbawienia (bo bez nich zbawienie można osiąść), to jednak dopomagają w uświęceniu, ponieważ dzięki nim można ćwiczyć cnotę i pozyskiwać większą łaskę	służą ćwiczeniu	woda pokropienia przyjęcie popiołu

4. „W odpowiedzi rzekł do niego (Nikodema; przyp. Ł. L.) Jezus: «Zaprawdę, zaprawdę, powiadam ci, jeśli się ktoś nie narodzi powtórnie (po łacinie: *Nisi quis natus fuerit desuper* = „Jeśli się ktoś nie narodzi z góry”; przyp. Ł.L.), nie może ujrzeć królestwa Bożego». Nikodem powiedział do Niego: «Jakżeż może się człowiek narodzić będąc starcem? Czyż może powtórnie wejść do łona swej matki

i narodzić się?». Jezus odpowiedział: «Zaprawdę, zaprawdę, powiadam ci, jeśli się ktoś nie narodzi z wody i z Ducha (po łacinie: *Nisi quis natus fuerit ex aqua et Spiritu*; przyp. Ł. L.), nie może wejść do królestwa Bożego. To, co się z ciała narodziło, jest ciałem, a to, co się z Ducha narodziło, jest duchem. Nie dziw się, że powiedziałem ci: ‘Trzeba wam się powtórnie narodzić (po łacinie: *Oportet vos nasci denuo* = „Trzeba, abyście się narodzili na nowo / raz jeszcze / drugi raz”; przyp. Ł. L.)’»”.

5. 1 P 1,3: *qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis* = „który według wielkiego miłosierdzia swojego odrodził nas do żywej nadziei przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa”; *regeneravit* = ἀναγεννήσας. Mt 19,28: *Amen dico vobis quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in throno gloriae suae* = „Zaprawdę, powiadam wam, że wy, którzy poszliście za mną, przy odrodzeniu, gdy Syn Człowieczy zasiądzie na tronie swej chwały”; *in regeneratione* = ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ. Tt 3,5: *secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti* = „według swego miłosierdzia zbawił nas przez obmycie odrodzenia i odnowienia w Duchu Świętym”; *per lavacrum regenerationis* = διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

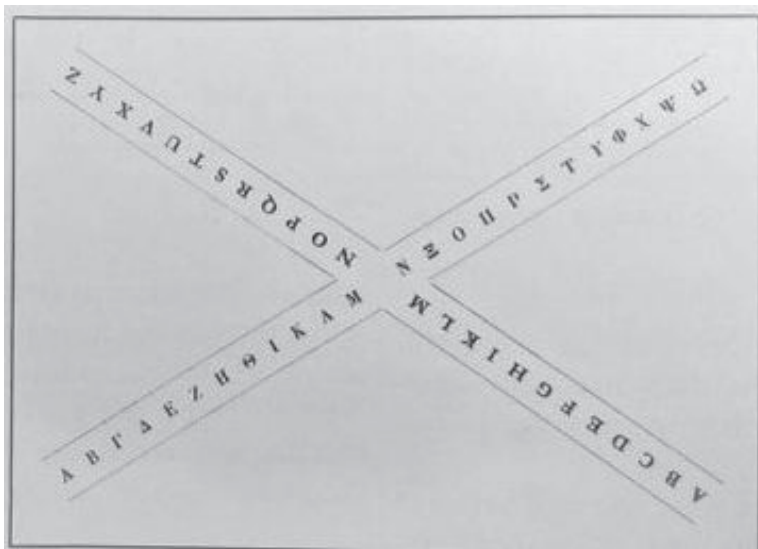
6. „Podobnie jak jedno jest ciało, choć składa się z wielu członków, a wszystkie członki ciała, mimo iż są liczne, stanowią jedno ciało, tak też jest i z Chrystusem. Wszyscyśmy bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni, [aby stanowić] jedno Ciało: czy to Żydzi, czy Grecy, czy to niewolnicy, czy wolni. Wszyscyśmy też zostali napojeni jednym Duchem. Ciało bowiem to nie jeden członek, lecz liczne [członki]. (...) Wy przeto jesteście Ciałem Chrystusa i poszczególnymi członkami”.

7. Kazanie to zaczyna się następująco: „*Sanctificavit*” Dominus „*tabernaculum suum*”. *Tabernaculum Domini secundum sensum tropologicum est anima. Habet autem ipsa anima, que tabernaculum Domini dicitur, lapides suos, cementum suum, et cetera que ad constructionem ecclesie pertinent, sicut ea in precedenti sermone disposuimus. Lapidus istius tabernaculi sunt singule virtutes, per exercitationem bene polite et per immobilitatem contra vitia stabiles* = „Pan «uświęcił swój przybytek». Zgodnie z sensem tropologicznym przybytkiem Pańskim jest dusza. Ma więc ta dusza, którą nazywa się przybytkiem Pańskim, swoje kamienie, swoją zaprawę i to wszystko, co jest potrzebne do zbudowania kościoła, a co wymieniliśmy w poprzednim kazaniu. Kamieniami tego przybytku są poszcze-

gólne cnoty, właściwie ukształtowane poprzez ćwiczenie, a dzięki swojej trwałości zwalczające wady”.

8. Początek mowy przedstawia się, jak następuje: „*Sanctificavit*” Dominus „*tabernaculum suum*”. *Habet, fratres carissimi, tabernacutum Domini, id est sancta Ecclesia, lapides suos, habet cementum, habet fundamentum, habet parietes, habet tectum, habet longitudinem, habet latitudinem, habet altitudinem, habet sanctuarium, habet chorum, habet navem, habet atrium, habet altare, habet turrim, habet signa sonantia, habet vitreas fenestras, habet dealbaturam interiorem et exterio-rem, habet cereos duodecim, habet pontificem dedicantem. Omnia que dicta sunt, plena sunt sacramentis et spiritualia preferunt documenta. Singuli lapides sunt singuli fideles, quadri et firmi: quadri stabilitate fidei, firmi virtute patiendi* = „Pan «uświęcił swój przybytek». Ma, bracia najdrożsi, przybytek Pański, to jest Kościół święty, swoje kamienie, ma zaprawę, ma fundament, ma ściany, ma dach, ma długość, ma szerokość, ma wysokość, ma sanktuarium, ma chór, ma nawę, ma kruchtę, ma ołtarz, ma wieżę, ma dzwony, ma witraże, ma tynk wewnętrzny i zewnętrzny, ma dwanaście świec, ma przypisanego kapłana. Wszystkie te wymienione rzeczy pełne są tajemnego znaczenia i wszystkie one pouczają o rzeczywistości duchowej. Poszczególne kamienie oznaczają poszczególnych wiernych, odpowiednio ukształtowanych i mocnych: odpowiednio ukształtowanych, aby trwali w pewności wiary, mocnych, aby trwali w cnocie”.

9.

10. *Tum Pontifex, acceptis mitra et baculo, accedit ad locum ubi cineres aut harena sparsi sunt, et cum extremitate baculi scribit super cineres vel super harenam, alphabetum graecum incipiens ab angulo inferiore sinistro, et alphabetum latinum incipiens ab angulo inferiore dextro, iuxta figuram hic expressam* = „Wówczas biskup, otrzymawszy mitrę i pastorał, udaje się do miejsca, gdzie rozsypany został popiół lub piasek, i dolną częścią pastorału na popiele albo na piasku pisze, zaczynając od rogu dolnego lewego alfabet grecki, a zaczynając od rogu dolnego prawego alfabet łaciński – podług schematu tu zamieszczonego” (tłum. Ł. L.); Górski. 1966. *Konsekracja kościoła, ołtarza i dzwonów*, 49. Za innym wydaniem pontyfikatu rzymskiego można wyjaśnić: *ab angulo inferiore sinistro* = *ab angulo Ecclesiae ad sinistram intrantis* i *ab angulo inferiore dextro* = *ab angulo Ecclesiae ad dexteram intrantis* – to jest: „od rogu dolnego lewego” = „od rogu kościoła po lewicy wchodzącego” i „od rogu dolnego prawego” = „od rogu kościoła po prawicy wchodzącego”; *Pontificale Romanum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII recognitum et castigatum* [26.10.2022]. <http://www.liturgia-latina.org/pontificale/041.html>.

11. „Trzeba budynek oczyścić, wyzwolić z pod wpływu szatana, jak to miało miejsce przy chrzcie św. I dlatego święcenie wody, soli, egzorcyzmy, kropienie święconą wodą ścian zewnątrz i wewnątrz kościoła. Do tego zmierza i ryt wyjątkowy, jedyny w liturgii, mianowicie skreślenie alfabetu łacińskiego i greckiego na wysypanym popiele wewnątrz kościoła w kształcie litery X. Liturgiści różnie ten ryt tłumaczą. Mianowicie, że Chrystus Pan jest alfą i omegą, czyli początkiem i końcem wszystkiego, to znów, że nauka Pana Jezusa tymi zgłoskami została spisana. Jeżeli jednak chodzi o historyczne uzasadnienie tego rytu, to on oznacza, że biskup bierze teren ów w posiadanie Chrystusa Pana, tak jak to czynili niegdyś Rzymianie przy kupnie ziemi, to jest, że nabywca zakreślał granice i swe imię na terenie nabytym pisał. Alfabet napisany w kształcie litery X ma przypominać Chrystusa (*Xrestos*). Do tego samego zmiernają końcowe litery alfabetu greckiego, Alfa i Omega, które już w pierwszych wiekach były używane jako znaki Chrystusa Pana”.

12. Wj 12,22: „Weźcie gałązkę hizopu i zanurczcie ją we krwi, która jest w naczyniu, i krwią z naczynia skropcie próg i oba odrzwia”; Kpł 14,49-52: „Aby oczyścić dom, kapłan weźmie dwa ptaki, kawałek drzewa cedrowego, nitki karmazynowe i hizop. Zabije jednego ptaka nad naczyniem glinianym, ponad wodą żywą. Potem weźmie kawałek drzewa cedrowego, hizop, nitki karmazynowe i ptaka żywego, umoczy je we krwi ptaka zabitego i w wodzie żywej, i pokropi dom siedem razy. W ten sposób oczyści ten dom krwią ptaka, wodą żywą, drzewem cedrowym, hi-

zopem i nitkami karmazynowymi”; Lb 19,18: „Mąż czysty weźmie hizop, zanurzy w wodzie i pokropi namiot, wszystkie sprzęty oraz wszystkich, którzy się tam znajdują, wreszcie tego, który dotknął kości, zabitego albo zmarłego lub też grobu”; Ps 51 (50),9: „Pokrop mnie hizopem, a stanę się czysty, obmyj mnie, a nad śnieg wybieleję”.

13. „(W konsekracji kościoła; przyp. Ł. L.) jest też pewien symbolizm. Świątynia materialna jest obrazem świątyni duchowej, duszy ludzkiej, w której przez łaskę mieszka Bóg w Trójcy Jedyny. Podobnie jak dusza przez chrzest oczyszcza się i staje się godną świątynią Boga, tak również przez ceremonie konsekracyjne budynki stają się świątynią Pańską”.

14. „Nauka bowiem krzyża głupstwem jest dla tych, co idą na zatracenie, mocą Bożą zaś dla nas, którzy dostępujemy zbawienia. Napisane jest bowiem: «Wytracę mądrość mędrców, a przebiegłość przebiegłych zniweczę». Gdzie jest mędrzec? Gdzie uczoney? Gdzie badacz tego, co doczesne? Czyż nie uczynił Bóg głupstwem mądrości świata? Skoro bowiem świat przez mądrość nie poznał Boga w mądrości Bożej, spodobało się Bogu przez głupstwo głoszenia słowa zbawić wierzących. Tak więc, gdy Żydzi żądają znaków, a Grecy szukają mądrości, my głosimy Chrystusa ukrzyżowanego, który jest zgorszeniem dla Żydów, a głupstwem dla pogan, dla tych zaś, którzy są powołani, tak spośród Żydów, jak i spośród Greków, Chrystusem, mocą Bożą i mądrością Bożą. To bowiem, co jest głupstwem u Boga, przewyższa mądrością ludzi, a co jest słabe u Boga, przewyższa mocą ludzi”.

15. (1) *Deuotio uero orationem perficit* = „Pobożność natomiast czyni modlitwę doskonałą”. (2) *Deuotio est pius et humilis affectus in Deum, qui ex compunctione generatur. Territus enim magnitudine malorum suorum animus et diffidens de propriis uiribus, ad Deum se conuertit. Et tanto ardentius patrociniū illius expetit, quanto sibi nihil extra Deum relictum esse uidet, in quo confidere possit* = „Pobożność to pełne oddania, pokorne uczucie do Boga, które rodzi się ze skruchy. Duch bowiem, zatrwożony z powodu ogromu swych niegodziwości i wątpiący we własne siły, zwraca się do Boga. I o tyle żarliwiej pożąda Jego opieki, o ile dostrzeżę, że poza Bogiem nic mu nie pozostało, w czym mógłby złożyć swą ufność”. (3) *Deuotio igitur est conuersio in Deum pio et humili affectu. Humilis enim est ex conscientia infirmitatis sue, pius est ex consideratione diuine clementie. Hec in se tres principales uirtutes habet: fidem, spem, caritatem. Neque enim homo per deuotionem se ad Deum conuerteret, nisi et crederet se ab eo saluari* (powinno być „salutari”; przyp. Ł. L.) *posse et speraret eum misereri uelle. Postremo nisi eum*

plus quam mala sua diligeret, nequaquam illa fugiens refugium sibi in ipso eligeret. Credit ergo, sperat et diligit. Credit potentiam, sperat misericordiam, amat custodiam. Nihil ergo aliud est oratio quam mentis deuotio, id est, conuersio in Deum per pium et humilem affectum, fide, spe et caritate subnixa = „Pobożność jest zatem zwróceniem się ku Bogu z uczuciem oddania i pokory. Pokornym jest się w wyniku uświadomienia sobie własnej słabości, pobożnym – dzięki rozważaniu boskiej łaskawości. Obejmuje ona (tj. pobożność; przyp. Ł. L.) trzy główne cnoty: wiarę, nadzieję i miłość. Człowiek nie zwróciłby się bowiem do Boga w pobożny sposób, gdyby ani nie wierzył, że może przez Niego zostać zbawiony, ani nie miał nadziei, że On zechce się nad nim zmiłować. Gdyby wreszcie nie kochał Go bardziej niż swoich niegodziwości, żadną miarą od nich uciekając nie wybrałby w Nim dla siebie schronienia. Wierzy więc, żywi nadzieję i miłuje. Wierzy w moc, żywi nadzieję na miłosierdzie, miłuje swą ochronę. Modlitwa nie jest zatem niczym innym niż pobożnością ducha, to znaczy zwróceniem się do Boga przez pełne oddania, pokorne uczucie, oparte na wierze, nadziei i miłości”. (4) *Et quis omnes uirtutes psal-morum, quis illas ignitas compunctiones sanctorum affectuum enumerare loquendo potest? quibus mens in oratione accenditur et gratissimum Deo sacrificium in ara cordis adoletur* = „A któż zdoła wyliczyć wszystkie cnoty zawarte w psalmach, któż owe płomienne wzruszenia świętych uczuć, którymi rozpala się duch na modlitwie i spala najmilszą Bogu ofiarę na ołtarzu serca?”.

Bibliografia

Źródła

- Absalon Sprinckirsbacensis. 1855. Sermones festiuales. W PL 211, 11–294.
- Achardus de Sancto Victore, Sermones: Achard de Saint-Victor. 1970. *Sermons inédits. Texte latin avec introductions, notes, et tables* (Textes Philosophiques du Moyen Age, 17). Wyd. Jean Châtillon. Paris: J. Vrin.
- Adamus de Sancto Victore, Sequences: Grosfillier Jean. 2008. *Les séquences d'Adam de Saint-Victor: Étude littéraire (poétique et rhétorique). Textes et traductions, commentaires* (Bibliotheca Victorina, 20). Turnhout: Brepols = Adam ze Świętego Wiktora. 2023. *Sekwencje*. Tłum. Tadeusz Gacia, Łukasz Libowski, Marta Helena Nowak, Agnieszka Strycharczuk, Adam Wilczyński, Piotr Wilk. Wprowadzenie Agnieszka Strycharczuk, Patrice Sicard. Przedmowa Tadeusz Gacia. Red. Łukasz Libowski, Agnieszka Strycharczuk. Lublin: Wydawnictwo Academicum.

- Gualterus de Sancto Victore, Sermones: Galteri a Sancto Victore et quorundam aliorum sermones inediti triginta sex (Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis, 30). 1975. Ed. Jean Châtillon. Turnhout: Brepols.
- Hugo de Sancto Victore. 1854. De sacramentis christiane fidei. W PL 176, 173–618; Hugo de Sancto Victore. 2008. *De sacramentis Christiane fidei* (Corpus Victorinum. Textus Historici, 1). Ed. Rainer Berndt. Münster: Aschendorff = Hugh of Saint Victor. 1951. *On the Sacraments of the Christian Faith* („*De sacramentis*”). Tłum. Roy J. Deferrari. Cambridge: The Mediaeval Academy of America; Hugh of St Victor. 2020. De sacramentis 1.9: On the Institution of the Sacraments. Tłum. Hugh Feiss. W *On the Sacraments. A Selection of Works of Hugh and Richard of St Victor, and of Peter of Poitiers* (Victorine Texts in Translation. Exegesis, Theology and Spirituality from the Abbey of St Victor, 10). Red. Hugh Feiss, 78–90. Turnhout: Brepols; Hugh of St Victor. 2020. De sacramentis 2.5: On the Dedication of a Church. Tłum. Hugh Feiss. W *On the Sacraments. A Selection of Works of Hugh and Richard of St Victor, and of Peter of Poitiers* (Victorine Texts in Translation. Exegesis, Theology and Spirituality from the Abbey of St Victor, 10). Red. Hugh Feiss, 115–119. Turnhout: Brepols = Hugo von Sankt Viktor. 2010. *Über die Heiltümer des christlichen Glaubens* (Corpus Victorinum. Schriften, 1). Tłum. Peter S. Knauer, red. Rainer Berndt. Münster: Aschendorff = Łukasz Libowski. 2022. „*Altius semper ad sacra tractanda*». Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu święceń kościelnych: trzecia część drugiej książki jego *De sacramentis christianae fidei*”. Resovia Sacra (w recenzji); Łukasz Libowski. 2021. „*Sacrarium autem vestium ritus*». Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu świętych szat: czwarta część drugiej książki jego *De sacramentis christianae fidei*”. Świdnickie Studia Teologiczne 18 : 71–96; Łukasz Libowski. 2021. „*Voluit Christus a nobis manducari, ut nos sibi incorporaret*”. Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu ciała i krwi Pańskiej: ósma część drugiej książki jego *De sacramentis christianae fidei*. W *Eucharystia w życiu i posłannictwie Kościoła*. Red. Dominik Kielb, Adam Pawlak, 89–140. Rzeszów: Bonus Liber; Łukasz Libowski. 2022. „Sporządzenie Hugona ze Świętego Wiktora na proceder symonii. Dziesiąta część drugiej książki *De sacramentis christianae fidei* – wstęp, przekład, komentarz”. Wrocławski Przegląd Teologiczny 30 (2): 231–252; Hugon ze Świętego Wiktora. 1962. Problem miłości bezinteresownej (= De sacramentis christianae fidei II 13, rozdział ósmy). W Philotheus Boehner, Étienne Gilson. 1962. *Historia filozofii chrześcijańskiej. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka*. Tłum. Stanisław Stomma. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 382–384.
- Hugo de Sancto Victore. 1997. De virtute orandi. W *L'oeuvre de Hugues de Saint-Victor*. T. 1: *De institutione novitiorum – De virtute orandi – De laude caritatis – De arrha animae* (Sous la Règle de Saint Augustin). Tekst łac. Hugh Feiss, Patrice Sicard, tłum. Dominique Poirel, Henri Rochais, Patrice Sicard, wstępy, przyp. i dodatki Dominique Poirel, 115–171. Turnhout: Brepols = Hugon ze św. Wiktora. 2022. O mocy modlitwy. Tłum. Paulina Chojnacka.

- W *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*. Red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki, Łukasz Libowski, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki (w druku).
- Hugo de Sancto Victore. 2001. *Libellus de formatione arche*. W Hugo de Sancto Victore. *De archa Noe. Libellus de formatione arche* (Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis, 176 = Hugonis de Sancto Victore Opera, 1). Wyd. Patrice Sicard, 122–126. Turnhout: Brepols.
- Ivo Carnotensis. 1854. *Sermo IV. De sacramentis dedicationis*. W PL 162, 527–535.
- Pontificale Romanum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII recognitum et castigatum* (26.10.2022). <http://www.liturgialatina.org/pontificale/041.htm>.
- Rationale divinorum officiorum*. 1859. Wyd. Durandus Gulielmus. Neapoli: Apud Josephum Dura Bibliopolam.
- Richardus de Sancto Victore, *Sermones*: Richard de Saint-Victor. 1958. *Liber exceptionum. Texte critique avec introduction, notes et tables* (Textes Philosophiques du Moyen Age, 5). Wyd. Jean Châtillon. Paris: J. Vrin = Libowski Łukasz. 2020. „Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse». Trzy kazania Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* [II, X, 1-3] – wstęp, przekład, komentarz”. *Littera Antiqua* 15: 4–33.

Opracowania

- Bachanek Grzegorz. 2018. „Woda święcona (pobłogosławiona) jako wyraz powszechnego kapłaństwa wiernych”. *Collectanea Theologica* 88 (2): 93–111.
- Berndt Rainer. 2021. The Sacraments of Christian Faith. A Key Concept within Hugh of St Victor’s Doctrine. Tłum. Jonathan S King. W *Victorine Restoration. Essays on Hugh of St Victor, Richard of St Victor, and Thomas Gallus* (Cursor Mundi, 39). Red. Robert J. Porwoll, David Allison Orsbon, 99–121. Turnhout: Brepols.
- Bynum Caroline Walker. 1979. „*Docere Verbo et Exemplo*”. *An Aspect of Twelfth-Century Spirituality* (Harvard Theological Studies, 31). Missoula: Scholars Press.
- Daniluk Mirosław, Janeczek Stanisław. 1993. Hugon ze św. Wiktora. W *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Red. Edward Gigilewicz, 1292–1296. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Daniluk Mirosław, Janeczek Stanisław. 2003. Hugon ze Świętego Wiktora. W *Powszechna encyklopedia filozofii*. T. 4. Red. Andrzej Maryniarczyk, 620–622. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Feiss Hugh, Mousseau Juliet. Red. 2017. *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris* (Brill’s Companions to the Christian Tradition, 79). Leiden – Boston: Brill.
- Forcellini Aegidius. 1858–1879. *Totius Latinitatis lexicon*. Patavium: Typis Aldinianis (17.10.2022). <http://lexica.linguax.com/forc2.php?searchedLG=>.

- Franklin-Brown Mary. 2012. *Reading the World. Encyclopedic Writing in the Scholastic Age*. London: The University of Chicago Press.
- Gillmeister Andrzej, Musiał Danuta. 2012. *W cieniu Kapitolu. Religia starożytnych Rzymian* (Podręczna Biblioteka Historyka, 1). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Giraud Cédric. 2021. Les nocés d'exégèse et de contemplation. La spiritualité d'Hugues et de Richard de Saint-Victor. W *Existe-t-il une mystique au Moyen Âge? Actes du colloque international, organisé par l'Institut d'Études Médiévales et tenu à l'Institut Catholique de Paris les 30 novembre et 1er décembre 2017, réunis par Dominique Poirel*. Red. Dominique Poirel, 57–70. Turnhout: Brepols.
- Górski Edward. 1957. *Konsekracja kościoła i poświęcenie dzwonów. Studium liturgiczno-historyczne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Górski Edward. 1966. *Konsekracja kościoła, ołtarza i dzwonów na podstawie nowego wydania Pontyfikału Rzymskiego: tekst i komentarz. Studium liturgiczno-historyczne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Grąbczewski Grzegorz. 2021. „Dom i świątynia jerozolimska jako dwa archetypy chrześcijańskiej architektury sakralnej”. *Resovia Sacra* 28: 89–99.
- Hugh Feiss. 2020. Dedication of a Church. Introduction. W *On the Sacraments. A Selection of Works of Hugh and Richard of St Victor, and of Peter of Poitiers* (Victorine Texts in Translation. Exegesis, Theology and Spirituality from the Abbey of St Victor, 10). Red. Hugh Feiss, 95–114. Turnhout: Brepols.
- Iwazskiewicz-Wronikowska Bożena. 1998. „Domus”, „ecclesia”, „aedes”. Powstanie świątyni chrześcijańskiej. W *Sympozja kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa*. T. 1: „Domus”, „ecclesia”, „aedes”. Powstanie świątyni chrześcijańskiej. Red. Bożena Iwazskiewicz-Wronikowska, 11–45. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Janecki Marcin J. 2022. „«Adamie, gdzie jesteś?»». Dialogiczna egzegeza Hugona ze św. Wiktora we fragmencie jego *Super Ecclesiasten*”. *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15 (2): 21–40.
- Janecki Marcin J. 2022. Hugon ze św. Wiktora. W *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*. Red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki, Łukasz Libowski, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki (w druku).
- Jougan Alojzy. 2013. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Jurewicz Oktawiusz. 2018. *Słownik grecko-polski. Na podstawie słownika Zygmunta Węcłewskiego opracował Oktawian Jurewicz*. Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.
- Libowski Łukasz. 2022. „Drogę do Niego wyznaczają wiedza, karność i dobroć”. *Accessus do traktatu O wychowaniu nowicjuszy Hugona ze Świętego Wiktora*. W Łukasz Libowski. 2022. *Hugona ze Świętego Wiktora De institutione novitiorum – wstęp, przekład, komentarz*, 5–30. Lublin: komputeropis.

- Libowski Łukasz. 2022. Kajdany, więzienie, uzda, jarzmo, pęta. Hugona ze Świętego Wiktora rozumienie karności, czyli wykład zawartości drugiej części jego traktatu *De institutione novitiorum* (rozdziały X-XXI). W *Wybrane aspekty formacji chrześcijańskiej*. Red. Dominik Kielb, Michał Powęska, 127–150. Rzeszów: Bonus Liber.
- Longère Jean. Red. 1991. *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Âge. Communications présentées au XIIIe colloque d'humanisme médiéval de Paris (1986–1988)* (Bibliotheca Victorina, 1). Paris – Turnhout: Brepols.
- Mięgus Bogusław. 1993. Gregoriańska woda. W *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Red. Jan Walkusz i in., 138. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Nadolski Bogusław. 2012. *Leksykon symboli liturgicznych*. „*Per visibilia ad invisibilia*”. Kraków: Wydawnictwo Salwator.
- Nakamura Hideki. 2006. „Talem vitam agamus, ut Dei lapides esse possimus”. Zu Kirchweihpredigten Richards von St. Viktor. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”. *Mittelalterliches und barockes Kirchenverständnis im Spiegel der Kirchweihe* (Erudiri Sapientia, 6). Red. Annekatriin Warnke, Ralf M. W. Stammberger, Claudia Sticher, 293–328. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Neuheuser Hanns Peter. 2006. Ritus und Theologie der Kirchweihe bei Hugo von St. Viktor. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”. *Mittelalterliches und barockes Kirchenverständnis im Spiegel der Kirchweihe* (Erudiri Sapientia, 6). Red. Annekatriin Warnke, Ralf M. W. Stammberger, Claudia Sticher, 251–292. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Nicole Reibe. 2020. General Introduction. W *On the Sacraments. A Selection of Works of Hugh and Richard of St Victor, and of Peter of Poitiers* (Victorine Texts in Translation. Exegesis, Theology and Spirituality from the Abbey of St Victor, 10). Red. Hugh Feiss, 23–56. Turnhout: Brepols.
- Origanum syriacum (26.10.2022). <http://www.missouribotanicalgarden.org/PlantFinder/PlantFinderDetails.aspx?kempercode=f247>.
- Poirel Dominique. Red. 2010. *L'école de Saint-Victor de Paris: Influence et rayonnement du Moyen Âge à l'époque moderne* (Bibliotheca Victorina, 22). Paris – Turnhout: Brepols.
- Poirel Dominique, Janecki Marcin J., Bajor Wanda, Buraczewski Michał. Red. 2021. „*Omnium expetendorum prima est sapientia*”. *Studies on Victorine Thought and Influence* (Bibliotheca Victorina, 29). Turnhout: Brepols.
- Poirel Dominique. 1997. Introduction (= wstęp do dzieła *De institutione novitiorum*; przyp. Ł. L.). W *L'oeuvre de Hugues de Saint-Victor*. T. 1: *De institutione novitiorum – De virtute orandi – De laude caritatis – De arrha animae* (Sous la Règle de Saint Augustin). Tekst łac. Hugh Feiss, Patrice Sicard. Tłum. Dominique Poirel, Henri Rochais, Patrice Sicard. Wstępy, przyp. i dodatki Dominique Poirel, 7–17. Turnhout: Brepols.
- Poirel Dominique. 1998. *Hugues de Saint-Victor* (Initiations au Moyen-Age). Paris: Les Éditions du Cerf.

- Poirel Dominique. Rec. 2010. „Huges de Saint-Victor, *De sacramentis christiane fidei*, éd. Rainer Berndt S.J., Münster, Aschendorff Verlag, 2008; 1 vol., 647 p. (Corpus Victorinum. Textus historici, 1)”. *Le Moyen Âge* 96: 449–450.
- Poirel Dominique. 2017. Sacraments. W *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris* (Brill's Companions to the Christian Tradition, 79). Red. Hugh Feiss, Juliet Mousseau, 277–297. Leiden – Boston: Brill.
- Poirel Dominique. 2021. „Mystique”: histoire d'un mot, histoire d'un malentendu. W *Existe-t-il une mystique au Moyen Âge? Actes du colloque international, organisé par l'Institut d'Études Médiévales et tenu à l'Institut Catholique de Paris les 30 novembre et 1er décembre 2017, réunis par Dominique Poirel*. Red. Dominique Poirel, 11–31. Turnhout: Brepols.
- Poirel Dominique. 2022. Wprowadzenie do filozofii wiktoryńskiej. Tłum. Marcin J. Janecki. W *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*. Red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki, Łukasz Libowski, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki (w druku).
- Poirel Dominique. 2022. Wprowadzenie. Opactwo św. Wiktora? Cóż to takiego?. Tłum. Marcin J. Janecki. W *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*. Red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki, Łukasz Libowski, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki (w druku).
- Rivard Derek A. 2009. *Blessing the World. Ritual and Lay Piety in Medieval Religion*. Washington: Catholic University of America Press.
- Rorem Paul. 2009. *Hugh of Saint Victor* (Great Medieval Thinkers). Oxford: Oxford University Press.
- Sicard Patrice. 1991. *Hugues de Saint-Victor et son école* (Témoins de Notre Histoire, 2). Turnhout: Brepols.
- Sielepin Adelajda. 2021. „Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne. Sakramentalia w kontekście liturgii Kościoła”. *Liturgia Sacra* 27 (1): 33–55.
- Soszyński Jacek. 2017. Wstęp. W Hugon ze Świętego Wiktora. 2017. *Didascalicon, czyli co i jak czytać* (Bibliotheca Litterarum Medii Aevi, 4). Tłum. Paulina Pludra-Żuk. Wstęp Jacek Soszyński. Komentarze Paulina Pludra-Żuk, Jacek Soszyński, 15–24. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Stammlinger Ralf M. W. 2006. Ursakrament Kirche – Die Deutung der Kirchweihe durch Theologen des Hochmittelalters. W „*Das Haus Gottes, das seid ihr selbst*”. *Mittelalterliches und barockes Kirchenverständnis im Spiegel der Kirchweihe* (Erudiri Sapientia, 6). Red. Annekatrin Warnke, Ralf M. W. Stammlinger, Claudia Sticher, 71–86. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Turner William. 1913. Summae. W *Catholic Encyclopedia*. T. 14. Red. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press (15.10.2022). [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Summ%C3%A6](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Summ%C3%A6).
- Vaan Michiel de. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 7). Leiden – Boston: Brill.

Wierdak Damian. 2022. „*De scripturis et scriptoribus sacris* Hugona ze św. Wiktora. Wprowadzenie i przekład”. *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15 (2): 67–93.

Zalewski Dariusz. 2015. „*Domus ecclesiae* – chrześcijańskie miejsce kultu”. *Studia Ełckie* 17 (2): 139–148.

ŁUKASZ LIBOWSKI – prezbiter diecezji opolskiej; mgr teologii (UO, 2013); mgr filologii klasycznej (KUL, 2022); lic. filozofii (KUL, 2018); doktorant w Instytucie Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; jako rozprawę doktorską przygotował edycję pierwszych dwóch ksiąg komentarza Marsyliusza z Inghen do *Metafizyki* Arystotelesa; wydał przekład traktatu *O kłamstwie* Augustyna z Hippony (Kraków 2022); wraz z Agnieszką Strycharczuk zredagował polską edycję sekwencji Adama ze Świętego Wiktora (Lublin 2023).

E-mail: lukasz.damian.libowski@gmail.com.